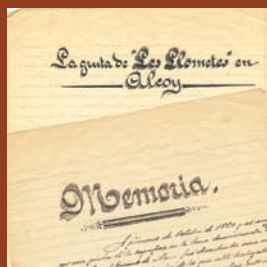
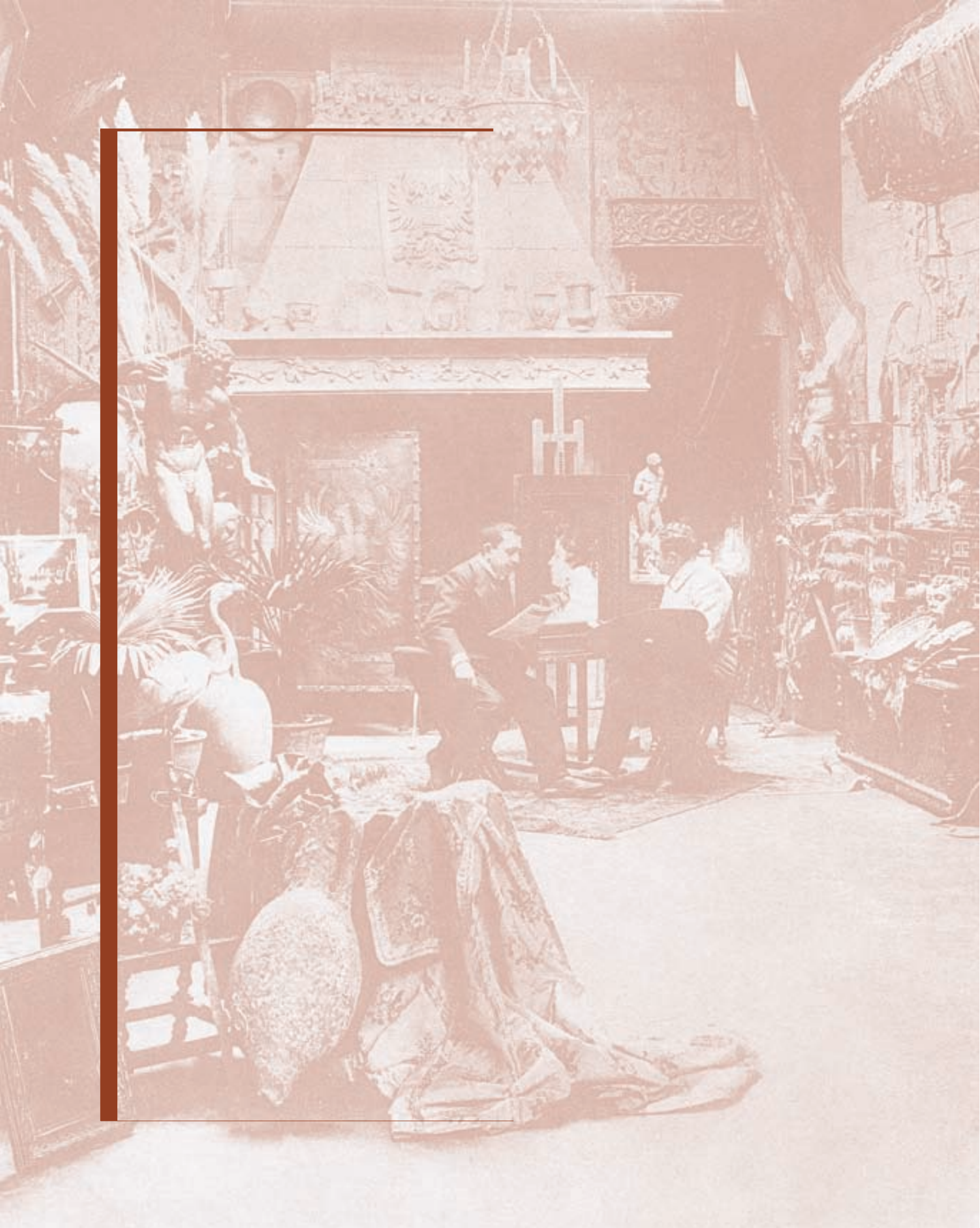

ERUDITS, COLECCIONISTES I ARQUEÒLEGS

ERUDITS, COL·LECCIONISTES I ARQUEÒLEGS

Història de la investigació (Alcoi 1884 - 1999)

J. EMILI AURA TORTOSA

Universitat de València - Museu Arqueològic Municipal. Alcoi

La gran majoria dels que aspirem a l'estudi d'aqueix passat distant però col·lectiu que és la Prehistòria, no solem detenir-nos a analitzar les causes i el context del perquè una ciutat de grandària mitjana disposa d'una llarga tradició d'investigacions arqueològiques. La nostra observació de l'activitat desenvolupada per aquells erudits, col·leccionistes, aficionats i arqueòlegs s'ha construït des d'una percepció dicòtoma, en què coexisteix l'admiració per aquells que van obrir-ne el camí —*pioners* se'ls ha anomenat— i l'anàlisi benèvola sobre l'elemental, i fins i tot anecdòtic, de les seues aportacions.

Per a l'Alcoi de finals del XIX no existia una ciutat soterrada per descobrir ni, per tant, un passat clàssic idealitzat, ni tampoc un patrimoni eclesiàstic desamortitzat ni grans obres civils que no estigueren ja en un avançat estat d'amortització —és el cas de les muralles medievals de l'eix Postic-Riquer-Buidaoli. Aquest context sí que pot ser explicatiu en altres ciutats, que fins i tot manifesten un interès més primerenc pel seu passat arqueològic, però no en aquesta. De fet, si alguna cosa va caracteritzar els seus inicis va ser el desinterès per desenvolupar una arqueologia urbana, dirigida a la investigació dels orígens i de l'evolució del seu perímetre.

El descobriment arqueològic realitzat en 1884 per l'enginyer Enric Vilaplana i Julià a les Lloletes ha servit com a referència per a situar l'inici dels estudis arqueològics a Alcoi. La seua formació acadèmica i la seua relació amb J. Vilanova i Piera, com també, sens dubte, la curiositat per analitzar, relacionar i explicar allò que s'havia descobert, van convertir aquesta troballa casual en un referent.

Aquests inicis no van ser fàcils, com hi haurà ocasió de comprovar en les pàgines següents, i només a partir de 1910 s'adverteix la formació

d'un grup d'erudits i col·leccionistes, amb perfils professionals i objectius aparentment diversos. No és casual que aquest grup es formara i progressara al mateix temps que es desenvolupava la Llei d'Excavacions i la Junta Superior d'Excavacions i Antiguitats (1911 i 1912), en la sèrie de memòries de la qual es publicaran els resultats aconseguits en les excavacions realitzades a la Serreta, la Mola Alta de Serelles o al mas de Menente.

En aquestes dècades és quan s'estableixen les primeres relacions amb altres institucions, especialment amb el Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València (SIP), amb el qual s'establiran vincles individuals que amb el temps arribaran a institucionalitzar-se. Aquesta situació es mantindrà fins a la creació en 1945 del Museu Arqueològic Municipal d'Alcoi. A partir d'aquesta data, el camí recorregut pot considerar-se significatiu dels canvis produïts en l'arqueologia de l'estat espanyol. Així ho indica el seu ritme de desenvolupament, els objectius traçats, les prioritats i les relacions amb les instàncies acadèmiques competents i administrativament responsables. Evidentment, no podem pretendre que un museu municipal ocupe un lloc destacat en la història de l'arqueologia, per la seua aportació teòrica o per la novetat dels procediments emprats, però el panorama de tot el que s'ha realitzat tant en l'àmbit estatal com en el del País Valencià, no podria comprendre's en tota la seua amplitud sense escenaris com el d'Alcoi.

Aquesta circumstància ens ha portat de vegades a buscar un context més ampli a l'hora d'analitzar els diferents moments en què hem fragmentat aquesta llarga història. Certament, tant els límits temporals manejats com algunes de les anàlisis plantejades, fins a la seua mateixa desproporció, són conseqüència de la perspectiva de qui escriu açò.

[illegible]

Año II.

Viernes 13 Febrero de 1885.

Núm. 90.

EL ECO DE ALCOY

ORGANO DEFENSOR DE LOS INTERESES MORALES Y MATERIALES DE LA POBLACION.

Asociacion: publica correspondencia.—de politica toda la correspondencia dirigida a los señores.	Punto de suscripcion.—ALCOY: Llamero de San Lorenzo Ponce, 1, número 2.—FIERA: en los principales librerías.	Redaccion y Administracion: calle del Mercado, número 8, y en la casa.	Precio de suscripcion.—ALCOY: trimestral, 4 pesetas; 12 pesetas anuales. FIERA: trimestral, 5 pesetas; 15 pesetas anuales.	Suscripcion en el extranjero: 15 pesetas anuales.
--	--	--	--	---

ALCOI EN
EL CANVI
DE SEGLE

VINYETA SATÍRICA
PUBLICADA EN EL
SERPIS
(28-12-1884)

1. D'HERETGES (1884-1910)

"Para negar a Dios estos, rutinarios ignorantes, y para testimonio de su blasfemia, buscan en lo que el Lutero materialista Carlos Darwin llama el hombre prehistórico y en cráneos encontrados en la Cueva de les Lloletes quieren ver al cráneo encontrado en la caverna de Engis, el cráneo que se diera a conocimiento al revolver la arcilla de la cueva de Neanderthal y otra porción de ellos, suficientes para contener el desarrollo cerebral de esos transformistas..."

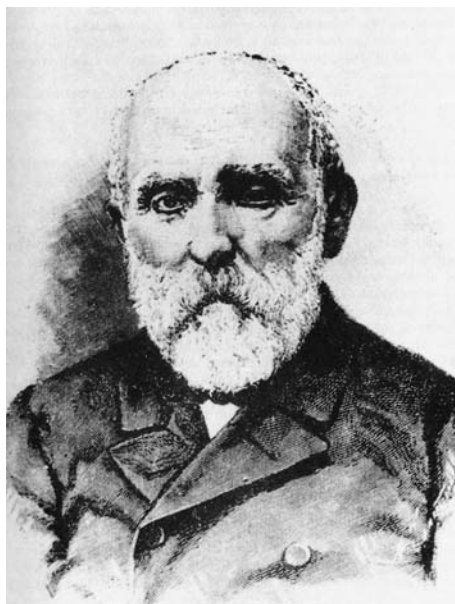
E.C.B.

EL Eco de Alcoi
(núm. 90, 13-02-1885)

Quan l'anònim ECB escrivia aquest il·lustratiu comentari sobre allò que s'havia descobert a les Lloletes, ja s'havia produït l'aspiració lícita de convertir les simples observacions sobre l'origen i antiguitat de la humanitat prehistòrica en una estratègia d'investigació. De fet, ja havien transcorregut alguns anys des de la publicació

d'*Origen, Naturaleza y Antigüedad del Hombre*, de J. Vilanova i Piera (1872), considerat com un referent a l'hora de contextualitzar la introducció de l'arqueologia prehistòrica a l'estat espanyol, tant per ser-ne l'autor de les primeres síntesis com pel seu coneixement dels resultats que s'estaven aconseguint en països com França o Alemanya (Goberna: 1985). Igualment, estava vigent el Reglament de 1865 que atorgava a les comissions provincials de monuments, creades per una real ordre en 1844, atribucions en l'excavació, la protecció, la conservació i fins i tot la difusió de les anomenades aleshores *antiguitats* (Lavín: 1997).

No obstant això, l'arqueologia de l'estat espanyol no havia aconseguit encara l'*estatus* de disciplina ni en conjunt ni en els seus diversos camps d'aplicació. El seu ensenyament s'integrava a l'Escola de Diplomàtica (1856-1900) i la seua incorporació a la universitat es materialitzarà en el

JOAN
VILANOVA
I PIERA
(1821-1893)

ENRIC
VILAPLANA
I JULIÀ
(1842-1916)

pla d'estudis de 1900, com és el cas de la de València (Baldó: 1997). A més a més, mantenia, de fet, un bifurcat ascendent que l'ha acompanyada al llarg del segle XX (Díaz-Andreu - Mora: 1995). Ens referim a la separació entre arqueologia i prehistòria: la primera, restringida a l'època clàssica i assimilada fins i tot a la història de l'art; la segona, desvinculada de la història i lligada a la geologia i a la paleontologia.

En aquest context, sorprén que continguts d'aquesta naturalesa pogueren ser objecte de discussió pública, fins al punt d'enfrontar els dos diaris que en aquells anys s'editaven a Alcoi: *El Eco de Alcoy* i *El Serpis* (Goberna: 1984; Santacreu: 1987). El seguiment *mediàtic* d'aquest descobriment es va materialitzar almenys en 32 referències en la premsa local al llarg del període comprés entre el 21 de novembre de 1884 i el 12 d'abril de 1885. D'entre aquestes, a més dels simples *solts*, n'hi ha diversos articles, com el referit d'ECB, ressenyes de les conferències pronunciades per Vilanova i Piera els dies 21 i 22 de desembre de 1884 o de Santiago Puig, director d'*El Serpis*, com també una interessant polèmica epistolar entre ECB i el mateix Vilanova, que tramet sengles cartes que són publicades en *El Serpis* els dies 26 de febrer i 20 de març de 1885. Certament, el nombre de lectors potencials amb capacitat per a comprendre l'abast d'aquests arguments no podia ser molt ampli en una ciutat de poc més de 32.000 habitants, dels quals una gran majoria era analfabeta.

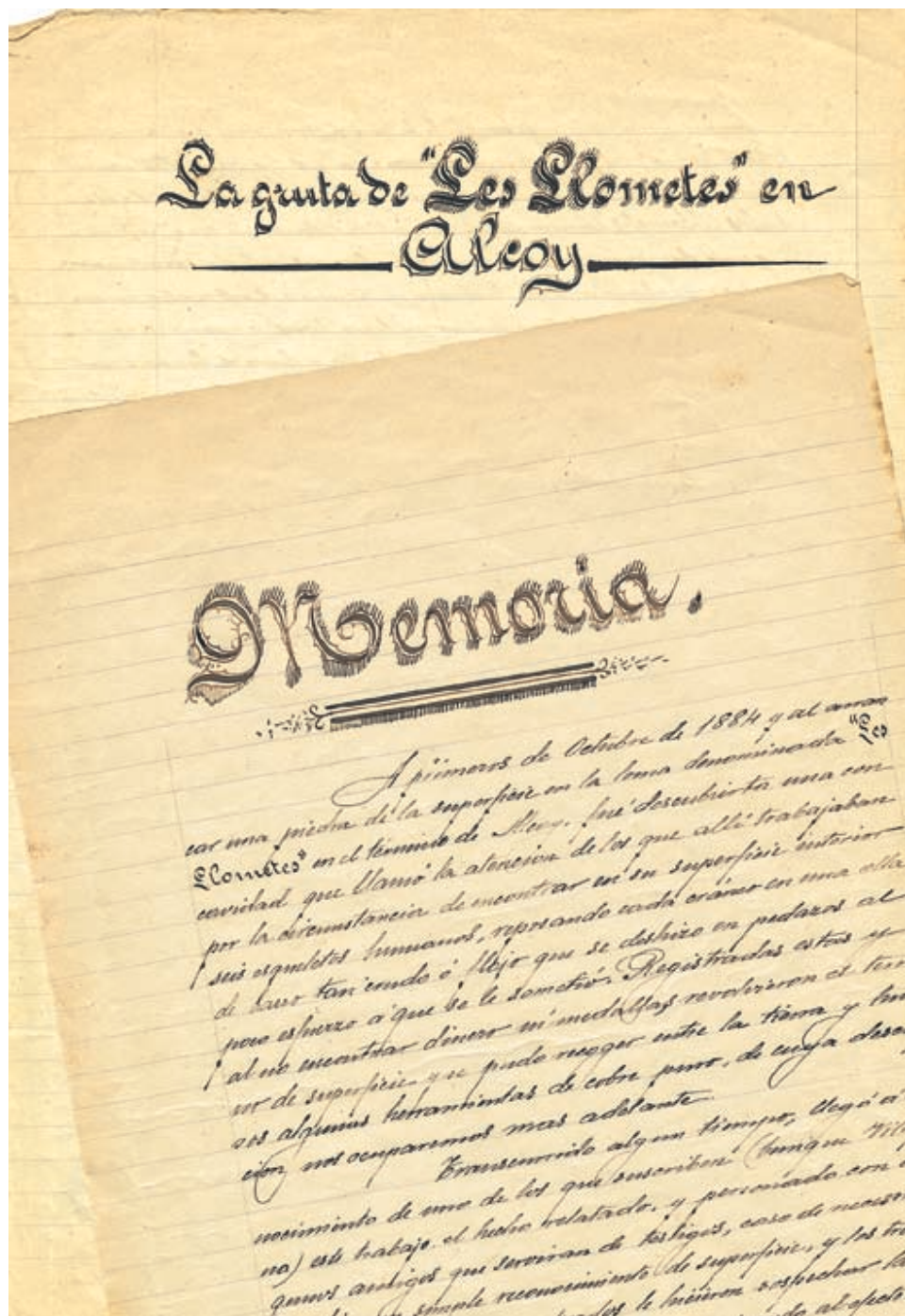
A pesar de trobar-nos en les últimes dècades del segle passat, subjau en aquest text, aparentment anecdòtic, una ortodoxa percepció teològica, defensada per aquells que per la seua condició podien disposar de l'autoritat moral suficient per a permetre's adjectivar, carrinclonament i bastament, el naturalista que, amb la seua teoria sobre l'evolució biològica i els seus mecanismes, va propiciar que els principis de l'evolució orgànica pogueren ser traslladats a l'anàlisi de l'evolució biològica, però també socio-cultural, de la humanitat. En aquest sentit, convé mencionar que en ple segle XX —en

1905— l'organització d'un homenatge a Darwin a la Facultat de Medicina de València continuava suscitant les protestes dels sectors conservadors (Sanchis Guarnier: 1972, 540).

En l'escenari de la Restauració, aquesta percepció devia ser comuna entre els sectors canovistes més conservadors d'una ciutat atrapada, encara, per les proclames insurreccionals recurrents i, sobretot, pel record dels esdeveniments viscuts pocs anys abans: la instauració de la Primera República espanyola i el moviment obrer de 1873 conegut com "El Petrolio". Però, des de la *Gloriosa* de 1868 l'espenta del liberalisme i de la innovació científica eren ja imparables. De fet, la immediata valoració per part de l'enginyer Enric Vilaplana i Julià de la troballa casual d'una necròpolis prehistòrica a les Lloletes ens descobreix una ciutat amb signes clars de disposar d'una burgesia il·lustrada (Segura-Cortell: 1984).

En l'origen d'aquesta predisposició a l'estudi de les restes arqueològiques cal situar la seua relació, fins i tot la seua amistat, amb Joan Vilanova i Piera (1821-1893), que havia visitat la ciutat diverses vegades i que hi va arribar a pronunciar una conferència per l'abril de 1879 (Vicedo Sanfelipe: 1920-22). El seu prestigi en el camp de la prehistòria i la geologia, derivat de la seua formació i dels contactes amb els cercles científics europeus, no van salvar Enric Vilaplana dels atacs, com l'aparegut en la premsa local, als quals el mateix Vilanova va contestar, però sí que van aconseguir que les seues observacions foren reconegudes (Vilanova: 1885). La necròpolis prehistòrica de les Lloletes va quedar incorporada com un important referent en la literatura arqueològica de l'època i citada com un dels jaciments definidors del període *ibèric del coure*, segons la nomenclatura de l'època (Vilanova i de la Rada: 1890).

La memòria redactada per Vilaplana i Vilanova, a partir dels *apunts* del primer, mai no va ser publicada com a tal, encara que Vicedo Sanfelipe (1920-22) va incloure ambdós textos, la memòria i els *apunts*,

en la seua obra *Historia de Alcoi y su región*, editada alguns anys després de la mort de Vilaplana. A través d'aquest autor sabem que en 1910 Vilaplana li havia mostrat uns *testos* del Puig, que reconeixia com a ibèrics, i que la seua col·lecció paleontològica va ser donada a l'Escola d'Arts i Indústries d'Alcoi (Vicedo Sanfelipe: 1920-22, 170 i 82). Vilaplana no va arribar mai a publicar la documentació i les observacions sobre els descobriments arqueològics que, segons sembla, va continuar recopilant, i que intuïm que va traslladar a Vicedo Sanfelipe. Tan sols coneixem la transcripció d'una nota enviada al director d'*El Eco de Alcoi* com a resposta al text amb què iniciàvem aquest epígraf, en la qual manifesta: "...y cree ya en el deber el que suscribe de romper el silencio abandonando el mutismo que se había propuesto, para que nunca se le tilde de anticatólico, ya que profesa afición a los conocimientos geológicos y prehistóricos..." (Vicedo Sanfelipe: 1920-22, 99).

El distanciament públic de Vilaplana és possiblement explicable des de la pressió exercida pels sectors més conservadors. A pesar de la seua formació i posició social, no és difícil imaginar la percepció d'aquesta polèmica per part de les classes benpensants d'una ciutat com l'Alcoi de finals del XIX. De fet, aquesta situació només va poder ser canviada, quan ja havien passat més de trenta anys des del descobriment de les Llometes, pel rector Remigi Vicedo Sanfelipe (1868-1937), acabat de nomenar cronista de la ciutat. Aquest, posteriorment, també va ser membre corresponent de la Reial Acadèmia de la Història.

2. DE COL·LECCIONISTES I ERUDITS (1910-1930)

"Mas hoy opinamos que tanto la historia como la prehistoria, debe (n), dejar fantásticas hipótesis y preocupaciones, se funde (n) sobre principios ciertos y hechos comprobados, (...) siga(n), los derroteros modernos que no son otros en el orden narrativo que la verdad escueta con todos los matices de claridad y limpieza"

R. Vicedo Sanfelipe

Historia de Alcoy y su región
(1920-22, vol I: 116)

EXCURSIÓ GEOLÒGICA
(21 DE JULIOL DE 1919).
C. VISEDO, A L'ESQUERRA,
AMB D. JIMÉNEZ DE
CISNEROS

Les volenteroses reformes liberals de la segona meitat del segle XIX van preten-

dre somoure, encara que tímidament, el panorama educatiu i científic. Aquesta aspirada regeneració, demandada des del krausisme i per la Institución Libre de Enseñanza, es va repetir també en la primera dècada d'aquest segle, després de la pèrdua de les últimes colònies. Tot açò és indicatiu de la situació en què continuava trobant-se el sistema educatiu i la investigació en l'estat espanyol. Aquest context és el que promou la creació de la Junta per a l'Ampliació d'Estudis i Investigacions Científiques (1907) i de la Comissió d'Investigacions Paleontològiques i Prehistòriques (1912), dependent de la primera i un referent fonamental en el pano-

rama de la ciència espanyola d'aquest segle (de la Rasilla Vives: 1997).

Potser pot resultar excessiu vincular amb aquesta *regeneració* científica l'envol de l'activitat arqueològica a Alcoi, però per descomptat que va influir en el seu aflorament. Sobre aquesta base de renovació es redacta la Llei d'Excavacions i Antiguitats (1911) i el seu Reglament (1912), que dóna lloc a la creació de la Junta Superior d'Excavacions i Antiguitats (1912), en la sèrie de memòries de la qual es publicaran una bona part dels treballs desenvolupats a la comarca. Aquesta dinàmica, i fonamentalment l'entrada en vigor de la Llei d'Excavacions, va comportar el reconeixement *oficial* de l'arqueologia com a disciplina científica, encara que persisteix un cert esperit *antiquarista*, administrat benèvolament des de l'absolutisme reial, que concedeix als descobridors la propietat dels objectes arqueològics trobats durant les excavacions prèviament autoritzades per l'estat (Yáñez: 1997).

Una altra circumstància que també va influir decisivament en la consolidació de l'activitat arqueològica, aquesta de caràcter més local, va ser el camí obert per

Vicedo Sanfelipe. En aquest sentit, es pot traçar una certa continuïtat entre Vilaplana i l'emergent grup de col·leccionistes i erudits. Així, la memòria redactada per Vilaplana era coneguda per aquest incipient grup, almenys des de 1915. D'aquesta data n'hi ha a l'arxiu documental del Museu una còpia manuscrita de Lluís Gisbert Botella, realitzada a partir d'una transcripció de Camil Visedo Moltó. Però, si Vilaplana n'era el referent, Vicedo Sanfelipe en serà el depositari, tal com ell mateix es mostra en la *Historia de Alcoy y su región*, en què conta les visites que feia a Vilaplana, li publica els seus *apunts* i la memòria redactada amb Vilanova o dóna a conèixer les primeres dades sobre el jaciment ibèric del Puig (Vicedo Sanfelipe: 1920-22).

L'excel·lent edició crítica de l'obra de Vicedo Sanfelipe, encara inèdita, perfila el seu enfocament positivista a l'hora d'abordar un dels últims projectes desenvolupats al País Valencià sobre història local, que segueix la senda oberta per Roc Chabàs (Beneito-Blay-Segura, e.p.). La separació entre *Fets*, *Conseqüències* i *Suposicions* amb què organitza Vicedo la *Historia de Alcoy y su región*, mostra la

HISTORIA DE ALCOY
Y SU REGIÓN
PERMET CONÉIXER
LA SITUACIÓ DE
L'ARQUEOLOGIA
ABANS DE 1920

GABINET DELS
EXCAVADORS
DE LA MOLA
ALTA DE SERELLES

seua reiterada pretensió de desbrossar les fonts, i vincula la dada *vertadera* a la deducció. Va ser un excel·lent compilador de la documentació arqueològica coneguda (Beneito-Blay-Segura, e.p) i un exemple local de la dignitat amb què molts rectors del canvi de segle van afrontar l'estudi de la prehistòria, no sempre exempts de contradiccions. A causa de la seua condició de capellà, Vicedo Sanfelipe va ser una de les víctimes de la Guerra Civil i va ser assassinat prop de Benillup a principis de 1937 (Beneito-Blay-Segura, e.p).

A pesar de redactar en 1912 una memòria, avui desapareguda, sobre les troballes arqueològiques de la comarca (Beneito-Blay-Segura, e.p) i dedicar pràcticament la totalitat de la seua inconclusa síntesi sobre la història local a la prehistòria i l'antiguitat, resulta difícil considerar Vicedo com a arqueòleg. És cert que coneixia una bona part de les síntesis més importants de la seua època, dominava la terminologia i reconeixia els diferents tipus de materials arqueològics, fonamentalment els d'època ibèrica. Fins i tot, podem considerar les seues anàlisis i comentaris com a ortodoxos dins dels enfocaments historicistes i nacionalistes

dominants: "Nuestra península constituye, (...), acaso el más importante centro de cultura del occidente de Europa, y sus fenómenos como los monumentos megalíticos, los vasos campaniformes y las alabardas de bronce, se extienden por vastos territorios" (Vicedo Sanfelipe: 1920-22, vol. II, 89). Però, des de la nostra perspectiva va ser un erudit preocupat per depurar les fonts de la història de la seua ciutat, va recopilar un important volum de dades subministrades per Vilaplana i també per Visedo Moltó, la figura més destacada del grup de què tractarem a continuació.

En el volum dedicat a commemorar el centenari del descobriment de les Llometes, Segura-Cortell (1984) van traçar l'aportació i el perfil biogràfic del grup d'aficionats i col·leccionistes a què ens hem referit en aquestes pàgines: Camil Visedo Moltó (1876-1958), Evarist Pérez Segura (1894-1922), Ricard Moltó Abad, Ernest Botella Candela (1888-1968), Santiago Reig Candela (1892-1963), Lluís Gisbert Botella (1894-1974), Eduard Segura Ivorra (1892-1943) i Ferran Ponsell Cortés (1898-1975), als quals es va unir el jove Vicent Pascual

Pérez (1917-1976), ja en plena República. La seua activitat es materialitzarà en la realització de les primeres excavacions *ordinàries* dutes a terme a la comarca, que havien de ser autoritzades per Reial Ordre, segons el que es disposava en la Llei d'Excavacions i Antiguitats (Segura-Cortell: 1984). Camil Visedo Moltó serà el primer a sol·licitar la corresponent autorització per a excavar a la Serreta en 1920 i, anys més tard, faran el mateix Ferran Ponsell i Ernest Botella per al mas de Menente i la Mola Alta de Serelles.

Una simple anàlisi de la sèrie de memòries publicades per la Junta Superior d'Excavacions i Antiguitats pot il·lustrar la transcendència d'aquests treballs dins del panorama de l'arqueologia espanyola. La Junta va publicar un total de 136 memòries entre 1916 i 1935. D'aquestes, només 14 estaven dedicades a treballs autoritzats al País Valencià, de les quals la meitat s'ocupaven de les excavacions realitzades en els tres jaciments esmentats. En certa manera, Alcoi va constituir el nucli d'investigacions prehistòriques més importants del País Valencià fins a la constitució del Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València.

Coincidia en ells el seu interès per l'arqueologia, potser com a prolongació d'un naturisme i excursionisme molt arrelats a la comarca, però mai no van arribar a organitzar-se en una societat i, de fet, van recórrer trajectòries diverses. D'aquesta llarga llista, tres hi mantindran una llarga continuïtat i arribaran a professionalitzar la seua activitat arqueològica: Ponsell, a través de la seua vinculació com a excavador amb el Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València, Visedo i Pascual, primerament com a agregats de la mencionada institució i, uns anys més tard, com a primers conservadors del Museu Arqueològic Municipal (Segura-Cortell: 1984).

Pel que fa a F. Ponsell, ben poc es pot afegir a allò que hi ha descrit en el treball abans citat (Segura-Cortell: 1984). La seua activitat està lligada al descobriment i a l'excavació de la cova de la Sarsa, el mas de Menente o el Xarpolar i als primers treballs del Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València. La cessió de la seua col·lecció particular va servir com a nucli fundacional d'aquesta institució i el mateix va passar amb una part dels materials de la Mola Alta de Serelles, propietat d'Ernest

Botella Candela (Martí: 1995, 298). Quant a C. Visedo i V. Pascual, mereixeran un comentari més detallat en les pàgines següents.

En general, les aportacions d'aquest grup van ser més que correctes dins del panorama de l'època, en el qual dominava més l'ajustada descripció dels treballs realitzats sobre un jaciment concret que qualsevol intent per inserir aquests resultats en qüestions de major abast. Aquestes formulacions, en general, quedaven reduïdes a l'estricta àmbit acadèmic que, entre la influència de l'enlluernadora escola historicocultural alemanya i el context polític espanyol, orientaven una bona part de les seues interpretacions a construir una història "nacional" que, en certa manera, enfortira i cohesionara un estat en crisi quasipermanent (Díaz-Andreu - Mora: 1995).

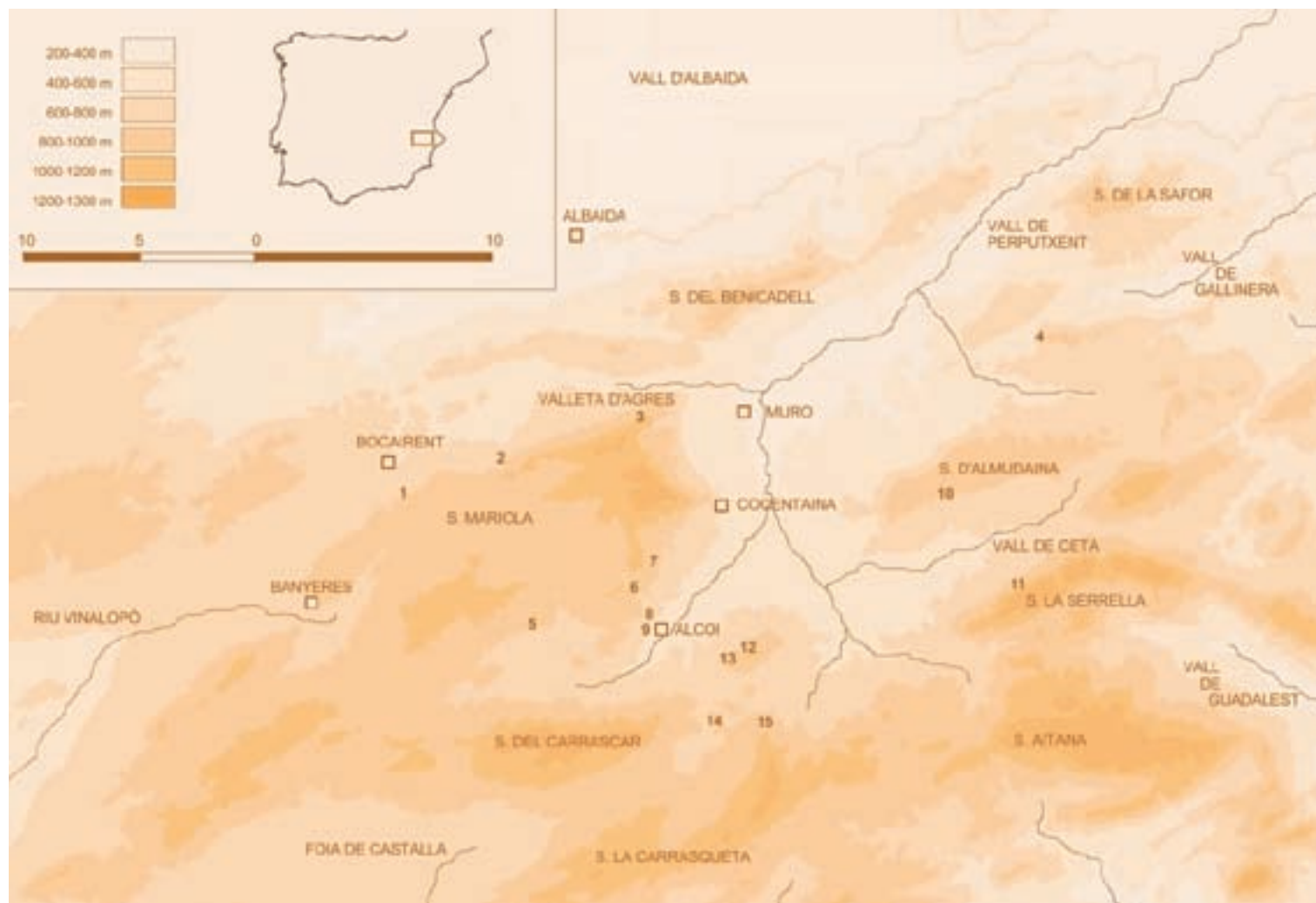
Desconeixem si l'abat Breuil va tenir la col·laboració de Visedo, o d'algun altre dels membres d'aquest grup, com a guia en la seua prospecció d'algunes coves de l'àrea d'Alcoi. La veritat és que en 1913 va visitar la cova Joliana, la de Sant Jordi i el Salt, però no menciona l'existència de l'important jaciment que va descobrir J. Faus en 1959 (Bru: 1961; Pla: 1965, 283).

FERRAN PONSELL,
A L'ESQUERRA,
I FERRAN
CABRERA GISBERT

L'ARQUEOLOGIA APAREIX,
SOVINT, CONNECTADA
ALS MOVIMENTS
NATURISTES DE
PRINCIPIS DE SEGLE.
SERRA DE
MARIOLA, 1920

**DISTRIBUCIÓ
DELS
PRINCIPALS
JACIMENTS
DESCOBERTS,
PROSPECTATS
I EXCAVATS
ENTRE
1884 I 1940**

1. La cova de la Sarsa (Bocarent)
2. El cabeçó de Mariola (Alfara-Bocarent)
3. La Mola (Agres)
4. El Xarpolar (Planes de la Baronia-Vall de Gallinera-Vall d'Alcalà)
5. El mas de Menente (Alcoi)
6. El barranc del Cint (Alcoi)
7. La Mola Alta de Serelles (Alcoi)
8. Les Llometes (Alcoi)
9. L'Horta Major (Alcoi)
10. El Collado del Surdo (Balones)
11. La Penya Roja (Quatretondeta)
12. La Serreta (Alcoi-Cocentaina-Penàguila)
13. L'Ull del Moro (Alcoi)
14. El Puig (Alcoi)
15. La cova de la Pastora (Alcoi)

3. D'ARQUEÒLEGS (1930-1999)

La prospecció, la realització de sondejos i l'arplega de materials havien començat uns anys abans de la concessió de les primeres excavacions autoritzades, segons la documentació que el Museu ha pogut recuperar sobre aquests anys (cf. Segura-Cortell: 1984 i APÈNDIX D'INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES). És significatiu que Almarche, en la seua síntesi sobre cultura ibèrica, faça referència al treball desenvolupat per C. Vicedo: "Debemos a la bondad e ilustración de D. Camilo Vicedo, de Alcoy, varios interesantes detalles de algunos poblados y yacimientos primitivos, que con laudable celo y patriotismo ha ido descubriendo en sus estudios geológicos por los términos de Alcoy, Peñaguilla, Concentaina y Bocairente, y en el núcleo montañoso de la Sierra Mariola, que tantos materiales está dando a la arqueología pre-

romana" (Almarche: 1918, 161). Igualment passa en la *Historia de Alcoy y su región*, en la qual és citat reiteradament com a descobridor i excavador de diversos jaciments, i fins i tot arriba a redactar les *Notas geológicas, paleontológicas y orogénicas* amb què s'inicia el primer volum (Vicedo Sanfelipe: 1920-22, 36-64).

La coexistència temporal dels seus treballs amb els de Vicedo Sanfelipe és evident, encara que les seues investigacions seran molt més especialitzades sobre la geologia i la prehistòria. Va ser, sens dubte, un arqueòleg de camp amb una sòlida formació naturalista i va arribar a publicar prop de 40 treballs sobre l'arqueologia comarcal (Segura-Cortell: 1984). En un text anterior destacàvem que l'interés inicial de C. Vicedo Moltó per la geologia i la paleontologia, materialitzada en la formació d'una important col·lecció de fòssils i minerals, no el van guiar cap a l'estudi de l'arqueolo-

LA FOTOGRAFIA
VA SER UTILITZADA
PER C. VISEDO
PER A DOCUMENTAR
ELS SEUS TREBALLS
DE CAMP

CAMIL VISEDO MOLTÓ,
AL CENTRE,
I J. SENENT,
A L'ESQUERRA,
A LA COVA BOLUMINI
(ALFAFARA)

gia del paleolític. Una trajectòria comuna en un moment en què la investigació sobre la prehistòria estava molt vinculada a les ciències naturals. De fet, bona part dels seus treballs es van centrar en la prehistòria recent, a partir del neolític, i, molt especialment, en la cultura ibèrica (Aura: 1995).

L'interés pel món ibèric s'havia estés des del descobriment de la Dama d'Elx. És significatiu que una bona part de les excavacions realitzades durant les primeres dècades d'aquest segle se centren en aquest període i que la primera monografia arqueològica referida a la totalitat del territori valencià s'ocupe d'aquesta qüestió: *La antigua civilización ibérica en el Reino de Valencia*

(Almarche: 1918), si n'exceptuem l'obra *Inscripciones y Antigüedades del Reino de Valencia* (Valcárcel de Saboya: 1852). Potser és possible vincular aquest interés amb la formulació d'un *regionalisme historicista* a la recerca de les seues arrels culturals, que en alguns cercles de la societat valenciana va tenir una certa ressonància. Des de la nostra percepció, el mateix Visedo arreplega aquesta vinculació passat-present en la seua *Prehistòria Valenciana*, obra de divulgació premiada per Lo Rat Penat en 1927, on escriu "Qu' esta gent constituïx el primitiu poble ibèric probablement, que més tart desenrolla una nova cultura, extesa principalment per les tres províncies valencianes." (Visedo: 1929, 43).

En aquesta mateixa línia, no és estrany trobar encara en els autors del primer terç de segle una justificació patriòtica (Díaz-Andreu - Mora: 1995), fins i tot cívica, de la seua activitat arqueològica: "...i va sent hora de que s'escomence a treballar ab molt interès i abnegació per estes capitals qüestions pertenyents al oríge de la nostra pàtria, constituint al efecte comissions diligents d'exploradors que tinguen per missió recórrer tots els punts més indicats de la regió, arreglant notícies certes de troballes i objectes rars, visitant si pot ser el lloc, per si val la pena intentar una excavació,..." (Visedo: 1929, 10).

A partir de la publicació dels seus treballs, i sobretot de la troballa del plom Serreta I, Visedo es converteix en el referent de l'arqueologia comarcal i inicia els seus contactes amb alguns dels arqueòlegs més importants del moment. Bosch Gimpera i Colomina visiten Alcoi en 1921 (Vicedo Sanfelipe: 1920-22, vol. I, 313), i el mateix farà Gómez Moreno (1923), que publicarà la primera transcripció del plom Serreta I. En 1921 és nomenat membre de la secció de Prehistòria del Centre de Cultura Valenciana a Alcoi i el seu gabinet és un referent com a Museu d'Història Natural (Tormo: 1923); a més, una selecció de la seua col·lecció de la Serreta s'inclou en l'Exposició de Barcelona de 1929 (Bosch Gimpera: 1929, 119-121), el catàleg de la qual pot ser utilitzat com una excel·lent guia per a valorar la situació de l'arqueologia en els anys vint.

A mitjan dècada dels anys trenta, Pascual descobreix la cova de la Pastora i la tomba de l'edat del bronze del barranc del Cint, en l'excavació de la qual col·labora amb Visedo (Segura-Cortell: 1984). S'inicia així una llarga relació que només serà interrompuda per la mort de Visedo en 1958. Es pot traçar una clara continuïtat entre els treballs dels dos, si bé és cert que Pascual, a diferència de Visedo, va realitzar alguna incursió en l'arqueologia del paleolític.

La proclamació de la II República no va produir grans canvis en aquesta situació, potser perquè els grups de treball estaven prou consolidats en les seues respectives àrees, com era el cas del d'Alcoi. A partir de 1937, el Servei d'Investigació Prehistòrica s'integra en la Secció Historicoarqueològica de l'Institut d'Estudis Valencians, que s'havia acabat de crear (Martí-Villaverde: 1997), i en nomina C. Visedo i F. Jordà delegats a Alcoi. Jordà havia format part del Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València durant la realització dels seus estudis i podria haver sigut el primer arqueòleg professional que s'integrava en el grup d'Alcoi. No obstant això, la guerra primerament i després la repressió, que va acompanyar el triomf de la insurrecció armada, li van impedir tota activitat professional fins a la dècada dels cinquanta, encara que des de 1943 figurarà com a agregat del Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València (Fortea: 1984).

EXPOSICIÓ DELS MATERIALS DE L'ULL DEL MORO AL GABINET DE C. VISEDO

*Relación de la región y de los yacimientos de ella, dando al
límite de cada uno su extensión y límites*

Yacimientos	
1.- Los Alcornales, en la zona de Alcoi.	2.- Los Alcornales, en la zona de Alcoi.
3.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	4.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
5.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	6.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
7.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	8.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
9.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	10.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
11.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	12.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
13.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	14.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
15.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	16.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
17.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	18.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
19.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	20.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
21.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	22.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
23.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	24.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
25.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	26.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
27.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	28.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
29.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	30.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
31.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	32.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
33.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	34.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
35.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	36.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
37.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	38.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
39.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	40.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
41.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	42.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
43.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	44.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
45.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	46.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
47.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	48.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
49.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	50.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
51.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	52.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
53.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	54.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
55.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	56.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
57.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	58.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
59.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	60.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
61.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	62.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
63.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	64.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
65.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	66.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
67.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	68.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
69.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	70.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
71.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	72.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
73.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	74.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
75.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	76.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
77.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	78.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
79.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	80.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
81.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	82.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
83.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	84.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
85.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	86.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
87.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	88.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
89.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	90.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
91.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	92.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
93.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	94.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
95.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	96.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
97.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	98.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.
99.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.	100.- El Ull del Moro y el Ull del Moro.

RELACIÓ MANUSCRITA DE C. VISEDO MOLTÓ DE LES ESTACIONS ARQUEOLÒGIQUES DE LA COMARCA

CAMIL
VISED
MOLTÓ
(1876-1958)

3.1 INSTITUCIONALITZACIÓ I PROFESSIONALITZACIÓ (1940-1960)

Continuen faltant elements per a avaluar les repercussions que va tenir la derrota de la República en el desenvolupament de l'arqueologia de l'estat espanyol (Díaz-Andreu: 1997). A banda d'algunes circumstàncies personals tràgiques a què hem fet referència, és cert que una bona part de les institucions valencianes va aconseguir refer-se'n i aconseguir en poc de temps una aparent normalitat (Martí-Villaverde: 1997). Altres, com va ser el cas del Museu d'Alcoi, es van crear en aquest context.

Els enfocaments històrics i, sobretot, nacionalistes que eren comuns en l'arqueologia espanyola del primer terç de segle es van veure afavorits pel nou règim, entossudit a presentar-se com a estendard de les millors *arrels hispanes*: des de Viriat al Cid, passant pels reis visigots (Olmo: 1990). Aquells territoris que havien aconseguit construir plataformes i programes d'investigació propis van ser els més perjudicats per les noves consignes d'homogeneïtzació. El cas del País Valencià no és comparable amb el que va passar a Catalunya o al País Basc, on hi havia projectes nacionals d'investigació amb un suport institucional no suficientment perfilat encara (Díaz-Andreu - Mora: 1995), però així i

tot es pot copsar l'avanç d'aquesta pretesa uniformitat nacional.

El tema de l'iberisme pot servir per a il·lustrar aquesta qüestió. Ja hem mencionat que la seua investigació, i també la seua interpretació, podien ser relacionades amb el reflex d'un regionalisme polític embrionari. Des de la nostra perspectiva, l'Institut d'Estudis Valencians hereta aquesta sensibilitat, en adoptar la Dama d'Elx com a anagrama de la seua secció Historicoarqueològica i en establir entre les seues prioritats la normalització de l'ús del valencià en l'àmbit científic. La curta sèrie de *Treballs Solts* serà un exemple d'aquestes intencions i, a més a més, en aquesta es va produir una situació anacrònica, en distribuir-se en 1942 l'últim número abans de convertir-se en *Trabajos Varios*: "Col·lecció de treballs del P. Furgús sobre la Prehistòria Valenciana". Aquest, que havia sigut imprés en 1937, se li afegeix una nota explicativa, se'n modifiquen les tapes i en són eliminats alguns autors depurats (Martí-Villaverde: 1997, 160). I és que, potser, per a les noves autoritats una heterodòxia puntual d'aquest tipus no era transcendent, atesa la situació econòmica i la projecció pública de l'arqueologia.

Però, la reorientació més important del tema de l'iberisme no es redueix a aquestes anècdotes. L'autor a què s'atribueix una bona part d'aquesta reorientació és J. Martínez Santa-Olalla, ajudant d'Obermaier en la primera càtedra d'història primitiva i director des de 1940 de la Comissaria General d'Excavacions Arqueològiques, des d'on es va crear una xarxa de comissaris que abastaven tot l'estat (Castelo i al.: 1997). Per raons més polítiques que científiques, en paraules d'E. Pla (1985, 260), Santa-Olalla (1941) va plantejar que "lo que históricamente llamamos iberos y arqueológicamente cultura ibérica, ni es raza ni es cultura". Aquesta minimització del caràcter indígena de la cultura ibèrica, que ara serà considerada celta amb influències mediterrànies, constitueix un dels exemples més simples per a veure com l'arqueologia no és aliena als contextos ideològics dominants, pot ser utilitzada per a la recreació del passat i servir en aquest cas als interessos polítics del nou estat. La reacció enfront d'aquest pangermanisme va tardar alguns anys, però va tornar a situar les coses en el seu lloc (Fletcher: 1949).

C. VISED VA UTILITZAR
EL VALENCIÀ EN
DIVERSOS TREBALLS
SEUS, FINS I TOT
ABANS DE LES
NORMES DE CASTELLÓ
(1932)

EXCAVACIÓ
DEL BANCAL DE
LA CORONA
DEL MAS D'IS
(PENÀGUILA)

En un àmbit més local, Visedo va veure complida la seua antiga aspiració de crear un museu arqueològic i, a partir de 1945, les investigacions adquireixen una altra perspectiva. Ja no n'hi ha prou amb realitzar prospeccions i excavacions, i ara s'afegeix la imposició de mostrar les col·leccions i divulgar els coneixements acumulats; en suma, la necessitat de projectar la nova institució, mitjançant la relació amb altres professionals i institucions i l'assistència a congressos i reunions (Segura-Cortell: 1984). En aquesta etapa de consolidació Visedo i Pascual van formar un autèntic bloc, reforçat per la incorporació de nous col·laboradors, com ara Mario Brotons Jordà, Juan Pastor Femenia, Héctor García Llácer i Juan Faus Cardona (Segura-Cortell: 1984), tots els quals estaven lligats en major o menor mesura al Centre Excursionista d'Alcoi, una institució estretament vinculada a l'arqueologia comarcal.

El Museu va haver d'enfrontar-se en aquesta etapa a dues circumstàncies ben distintes, però que en qualsevol cas li van donar una maduresa primerenca. La primera va ser que, coincidint amb la seua creació, es va produir el frau del Bancal de la Corona del Mas d'Is, jaciment amb materials neolítics al qual es van incorporar bastes falsificacions que combinaven gravats d'estil paleolític i lletres de grafia ibèri-

ca. La segona va ser l'organització en 1950 del VI Congrés Arqueològic del Sud-est Espanyol, on precisament es va presentar l'informe sobre la falsificació d'una part dels materials del Mas d'Is (Taracena: 1951).

A pesar de les noves exigències, el treball de camp no es va ressentir, i es van descobrir i excavar alguns dels jaciments que en l'actualitat continuen sent referents importants: la cova de la Pastora, l'abric del Pastor, la cova de l'Or, el Salt o les pintures rupestres de la Sarga (*cf.* APÈNDIX D'INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES). Els materials obtinguts es depositaven bé al Museu acabat de crear, bé al Museu del SIP de València, segons a qui corresponguera la direcció i subvenció dels treballs (Segura-Cortell: 1984).

Visedo va mantenir l'interés positivista per l'acumulació de les fonts com a millor via d'accés al coneixement del seu objecte d'estudi, enfocament bastant comú en la seua època i que queda explícit en aquest paràgraf de la seua obra pòstuma: "La pluma en que se ha escrito y se sigue escribiendo esta historia primitiva del hombre, es el azadón científicamente manejado, con otras herramientas y hasta las mismas manos, para ir removiendo los estratos y sacar al descubierto los venerados restos que guarda la tierra y leer en los mismos la verdadera historia." (Visedo, 1959: 31-32).

CAMIL VISEDO
A LA SERRETA.
L'ESTUDI D'AQUEST
JACIMENT
CONTINUA SENT
EL PROJECTE
MÉS IMPORTANT
DEL MUSEU D'ALCOI

3.2. OBERTURA I PROJECCIÓ (1960-1976)

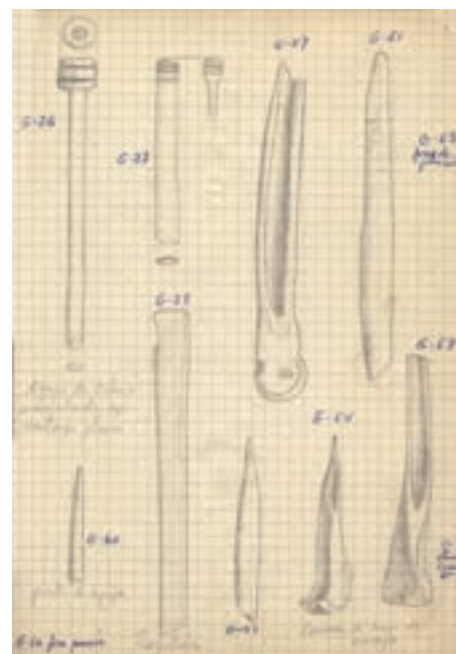
Reiteradament, hem mencionat la relació dels col·leccionistes i arqueòlegs alcoians amb el SIP de la Diputació de València. Els treballs de Ponsell, primerament, i més tard de Visado, Pascual i fins i tot de Segura, vincularan definitivament aquesta comarca al SIP, a pesar de quedar fora dels estrictes límits del seu àmbit provincial. A partir de 1960 aquesta relació s'amplia al Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València, revitalitzat amb l'arribada de M. Tarradell a la càtedra d'Arqueologia d'aquesta universitat en 1957. Aquest doble vincle pot facilitar la comprensió d'una bona part de les investigacions desenvolupades des del Museu d'Alcoi fins ben entrada la dècada dels anys setanta.

En el centre d'aquesta doble relació trobem V. Pascual, nomenat conservador del Museu Alcoi en 1958, després de la mort de C. Visado. Aquest canvi en la direcció no va comportar cap ruptura en la línia mantinguda fins a aquell moment, però en certa manera va tancar un cicle. El Museu havia deixat de ser una mostra de la col·lecció generosa-

ment donada pel seu fundador a l'Ajuntament Alcoi, havia ampliat les seues sales, havia incorporat fons diversos i mantenia la seua perspectiva comarcal, a pesar del seu caràcter municipal. Igualment, es produeix un increment dels treballs de camp, patrocinats des del mateix Museu (*cf.* APÈNDIX D'INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES), en els quals intervé un nou grup de col·laboradors, entre els quals cal esmentar J. M. Segura i E. Cortell, per la seua vinculació professional a l'actual Museu, i J. Faus, A. Seguí, P. Ferrer i E. Català, antecedents directes dels treballs de prospecció sistemàtica que es desenvoluparan en les dècades següents (Faus i al.: 1987).

A Pascual se l'ha considerat un dels millors arqueòlegs de camp de la seua època (Llobregat: 1976), i va codirigir un bon nombre d'excavacions que abracen des del paleolític mitjà fins a la cultura ibèrica i la romanització (Segura-Cortell: 1984). Coincidint amb aquesta perspectiva, potser convé atribuir-li també una de les qualitats que el Museu d'Alcoi ha intentat mantenir des d'aleshores: la predisposició a obrir els seus fons i a participar en projectes d'investigació amb uns límits més amplis que els que marca l'estricta àmbit local, però sem-

DIARI DE LES EXCAVACIONS REALITZADES PER V. PASCUAL A LA COVA D'EN PARDO (PLANES DE LA BARONIA)

CAMPAMENT
DE LES EXCAVACIONS
DEL MAS D'EN MIRÓ
(ALCOI). EN PRIMER
TERME, V. PASCUAL

pre en la mesura de les seues possibilitats i de les seues característiques.

Pascual va obrir el Museu al Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València i Tarradell i els seus deixebles van aportar una nova visió a l'abundant documentació que el Museu havia acumulat. Així ho mostra una simple lectura d'una de les síntesis sobre la prehistòria recent valenciana de major repercussió, *El País Valenciano del Neolítico a la Iberización* (Tarradell: 1963), o els treballs d'aquests anys de C. Aranegui, R. Enguix, M. Gil-Mascarell, E. Llobregat o G. Martín, en els quals es distingeix que una part substancial de les dades i de les interpretacions maneja des en aquell moment sobre el neolític i la seua evolució, l'eneolític, la definició de la denominada Cultura del Bronze Valencià o els problemes entorn de la cultura ibèrica, estan lligats a l'àrea d'influència del Museu i a les seues col·leccions (Llobregat: 1993).

Sobre la ininterrompuda activitat del SIP, i en la mesura de les seues possibilitats de centres locals com el Museu d'Alcoi, la revisió empresa des del Laboratori d'Arqueologia va assentar les bases d'una bona part de l'arqueologia valenciana actual, independentment de quina siga la

nostra valoració sobre la seua situació. Es plantegen projectes d'abast regional i s'estableixen línies d'investigació que, en certa manera, representen la culminació dels enfocaments historicoculturals: la seriació cultural i cronològica mitjançant la comparació de les estratigrafies dels principals jaciments, la definició ajustada de les cultures arqueològiques reconegudes o la construcció de tipologies per a l'estudi sistemàtic dels materials arqueològics.

Aquest enfocament queda clarament explícit en la presentació de la síntesi citada anteriorment, en què es descriu l'estructura de l'obra: "En la primera se exponen, del modo más objetivo que hemos podido conseguir, las características de los lugares de habitación y de enterramiento y los hallazgos de todo tipo en ellos realizados; en suma la documentación arqueológica sobre la que es preciso basarse. A continuación, bien delimitado de la parte de descripción objetiva, los problemas de interpretación, en los cuales juega siempre, de modo fundamental, la visión personal de los autores." (Tarradell: 1963: 10).

Paral·lelament, l'arqueologia de la dècada dels seixanta va experimentar la pèrdua progressiva de l'autarquisme que, basant-

MIQUEL TARRADELL
AL
MAS D'EN MIRÓ
(ALCOI)

MILAGRO GIL-MASCARELL
I ENRIC LLOBREGAT
CONESA AL MAS D'EN
MIRÓ (ALCOI)

se en l'econòmic, havia impregnat tota l'activitat cultural i científica de dècades anteriors. S'hi percep una certa apertura, materialitzada tant en la incorporació d'alguns procediments i tècniques que ja estaven aplicant-se en l'arqueologia occidental des de feia alguns anys, com en un increment considerable dels contactes amb institucions i investigadors europeus i americans.

L'actitud de Pascual davant d'aquestes circumstàncies és prou eloqüent. A mitjan dècada dels anys seixanta, els materials recuperats en les excavacions realitzades des de 1954 a la cova de l'Or li permeten participar en una línia oberta per l'Institut Arqueològic Alemany, encaminada a obtenir datacions radiocarbòniques i a estudiar cereals i llavors carbonitzades de diferents jaciments de la prehistòria recent de la península Ibèrica. Els seus resultats oferiran les primeres datacions del neolític antic mitjançant l'aplicació del *nou* carboni 14, i una de les primeres, sinó la primera, anàlisi paleocorpòlogica del neolític peninsular (Schubart-Pascual: 1966; Hopf: 1966).

Igualment, es produeix l'arribada de fons econòmics per a l'excavació d'alguns jaciments arqueològics de la comarca. Entre 1960 i 1961 V. Pascual i R. Martín, de la

Universitat de Barcelona, excaven el jaciment mosterià del Salt amb el finançament de la Werner Green Foundation, i en 1968 es reprenen les excavacions a la Serreta, subvencionades en aquest cas per la William L. Bryant Foundation. Ambdues institucions són americanes i no són les úniques que trobem integrades en alguns dels projectes arqueològics més importants d'aquest moment, potser, un reflex del *Pla Marshall* en l'àmbit arqueològic. En els dos casos, aquesta participació es produeix a través del SIP i de l'anomenada Escola Catalana d'Arqueologia. La vella relació iniciada en els anys vint per Visedo amb Bosch Gimpera es va mantenir en els treballs de Pericot i Ponsell al mas de Menente i ara es veurà actualitzada per Pericot, interessat pel Salt des de la seua càtedra de Barcelona, i per Tarradell, un dels consellers de la William L. Bryant i catedràtic d'arqueologia a València.

Aquest balanç es tanca amb M^a. D. Asquerino, de l'Institut Espanyol de Prehistòria de Madrid, que al començament dels anys setanta inicia els seus treballs a la comarca, reobri les excavacions a la cova de la Sarsa i inicia les de la Penya Roja de Catamarruc, la coveta Emparetà o el tossal de la Roca.

VICENT PASCUAL
DAVANT DE
LA TORRE
DEL PUIG

EXCURSIÓ AL PUIG. EN
PRIMER TERME, VICENT
PASCUAL, I AL SEU
COSTAT, ÀLVAR SEGUÍ

EXCAVACIONS A
LA COVA DE L'OR
(BENIARRÉS)
AL COMENÇAMENT
DE LA DÈCADA
DELS VUITANTA

3.3. TRANSICIONS (1976-1984)

Els límits temporals en aquesta ocasió són tan aleatoris com qualsevol dels anteriors, però potser contenen una major càrrega simbòlica. En la seua elecció hem tingut en compte dues circumstàncies d'índole molt diversa: la mort primerenca de Pascual en 1976 i la commemoració del centenari del descobriment de les Lloquetes, ocorregut en 1884. Tampoc no es pot obviar que coincideixen amb un dels moments més transcendents del nostre passat immediat, si bé l'origen de les importants transformacions econòmiques, socials, però sobretot polítiques, que hi

ha hagut recentment a l'estat espanyol es poden remuntar fins a la dècada dels anys seixanta.

L'arqueologia no va ser aliena a aquest procés, com acabem d'exemplificar amb les noves mires a què s'estava obrint la investigació comarcal. Els enfocaments historicoculturals van continuar sent majoritaris en el panorama de l'arqueologia espanyola (Díaz-Andreu: 1997), però no els únics. Una professionalització en expansió, tant a les universitats com als museus, millors dotacions econòmiques i l'accés a la literatura arqueològica estrangera, sobretot de l'àmbit anglosaxó, van acumulant una nova percepció que comença a considerar que el nucli central de la interpretació de les dades arqueològiques passa per analitzar el registre arqueològic com un sistema, com un conjunt articulat de variables causalment relacionades, amb independència d'atorgar la prelación a una sobre les altres.

Encara que és difícil justificar que aquest procés pugui ser adjectivat com un canvi d'enfocament en l'arqueologia espanyola, la veritat és que s'hi percep una atenció creixent envers dos temes: el primer és la revisió de les seqüències regionals, la qual cosa pot ser relacionada amb la incorporació de nous procediments per a l'anàlisi de la documentació arqueològica i també amb la de les tècniques de datació radiomètrica; el segon ho constitueix l'atenció creixent cap a les relacions dels humans amb el seu medi i la incorporació, en el seu sentit més ampli, dels estudis paleoambientals i paleoeconòmics. Ambdues qüestions representen l'eclèctica hibridació dels enfocaments historicoculturals i del materialisme cultural en qualsevol de les seues expressions, i solen integrar-se sense afectar el plantejament general.

Aquest procés queda perfectament reflectit en el nostre àmbit immediat. Des de la nostra percepció, les excavacions iniciades per Fortea a la cova de la Cocina i a les Malladetes, en aquest cas juntament amb Jordà, poden considerar-se les primeres que incorporen protocols actuals d'investigació, tant pel seu plantejament com per la recuperació sistemàtica de les evidències arqueològiques i la integració d'estudis sedimentològics,

JOAN FAUS I
VICENT ARAGONÉS
A LA COVA
SOTARRONI (ALCOI)

paleobotànics i arqueozoològics. En idèntic nivell se situa l'excavació de la cova de l'Or, promoguda des del SIP i dirigida per Martí, després de la puntual codirecció amb V. Pascual en 1975. Aquest projecte interdisciplinari en què s'integren les variables paleoambientals, paleoeconòmiques i culturals pot ser considerat, per les seues implicacions i resultats, el millor indicador dels canvis experimentats per l'arqueologia valenciana d'aquests anys.

Coincidint amb aquesta reorientació, es va produir la mort de V. Pascual i, després d'uns mesos de gestió eventual a càrrec de J. M. Segura, l'Ajuntament Alcoi contracta M^a. D. Asquerino com a directora fins a la realit-

zació de la corresponent oposició, mitjançant la qual F. Rubio Gomis accedeix a la plaça de director del Museu, Arxiu i Biblioteca municipals (Segura-Cortell: 1984). Aquesta situació comporta una novetat respecte a la trajectòria mantinguda fins ara pel Museu. És irrellevant considerar-ho com una ruptura, però la veritat és que es produeix una solució de continuïtat respecte a la situació anterior, organitzada sobre la prolongació entre Visado i Pascual. A més a més, ara s'acumulen al càrrec de director del Museu dos serveis més, i també s'ha de tenir en compte que per primera vegada en els dos casos (M^a. D. Asquerino i F. Rubio Gomis) són titulats superiors. La seua vinculació amb la investigació comarcal

VOLUM
COMMEMORATIU
DEL CENTENARI
DEL DESCOBRIMENT
DE LES LLOMETES

EL MUSEU D'ALCOI,
EL SIP Y LA
UNIVERSITAT D'ALACANT
VAN REALITZAR
CONJUNTAMENT
L'ESTUDI DE
L'ART PREHISTÒRIC
DEL BENICADELL

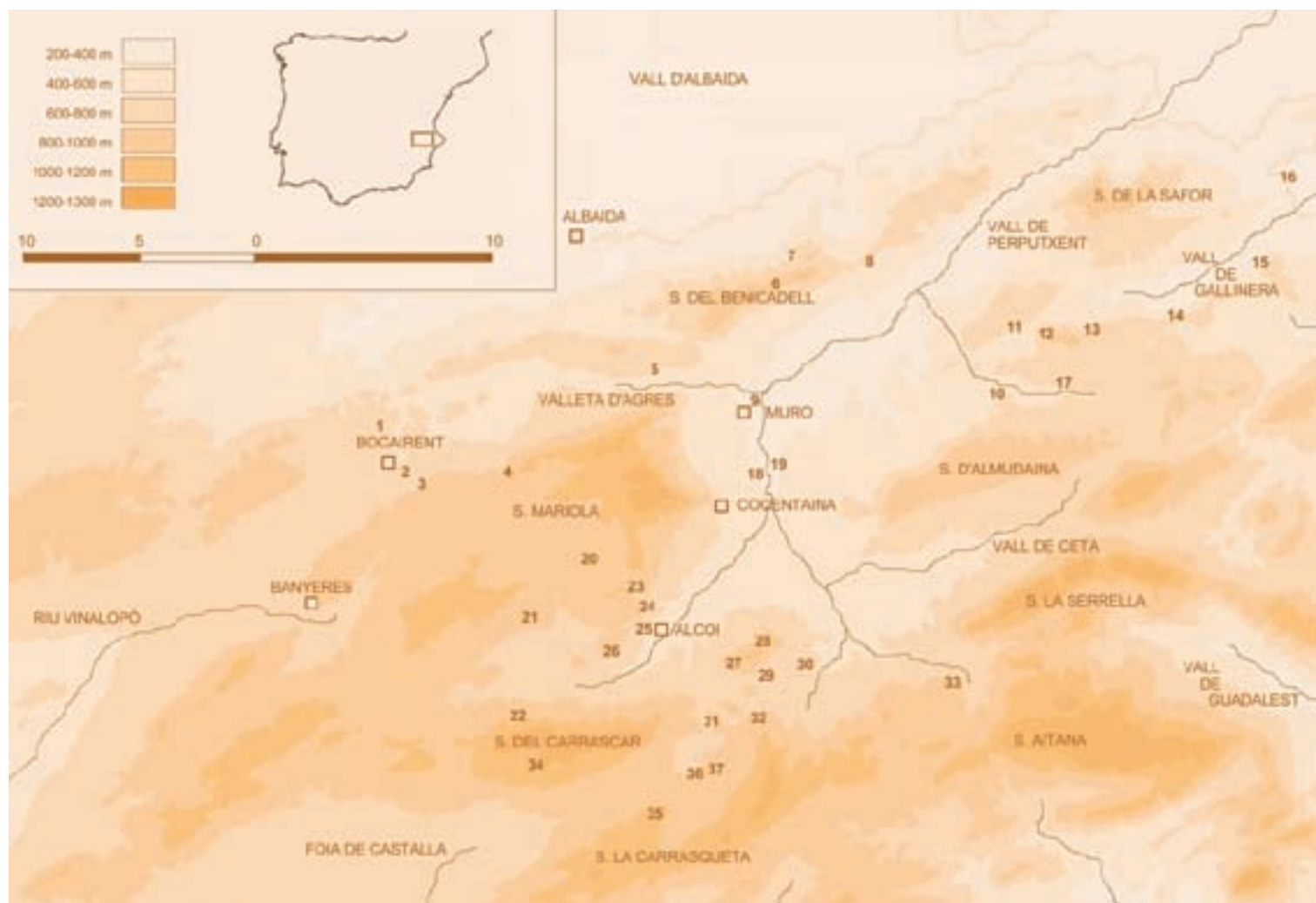
era, de partida, desigual. Ja hem mencionat que Asquerino es trobava treballant a la comarca des de principis dels anys setanta. Quant a Rubio, a principis dels vuitanta reprendrà les excavacions al poblat ibèric del Puig, paralitzades des de la mort de Pascual, i paral·lelament obrirà una línia de treball centrada en l'arqueologia medieval (cf. APÈNDIX D'INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES).

El Museu d'aquests anys continua propiciant la revisió dels seus materials, en la línia iniciada per Pascual. La llista d'investigadors que hi realitzen els seus estudis és llarga i al vincle establert amb el SIP i la Universitat de València s'afegeix un tercer en 1980, amb l'acabat de crear Departament de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat d'Alacant (Segura-Cortell: 1984). Es continua participant en les principals excavacions de l'àrea d'influència del Museu: la cova de l'Or, la mola d'Agres, la cova Beneito o el tossal de la Roca, encara que a un nivell més personal que institucional, i es mantenen els diferents equips de prospecció. Al ja mencionat entorn de J. Faus, constituït també per E. Cortell i V. Aragonés, s'afegeix el del Centre d'Estudis Contestans l'activitat del qual produirà el descobriment d'un dels nuclis d'art prehistòric més important del continent euro-

peu (Hernández-Ferrer-Catalá: 1988). Igualment, a l'extensa llista de col·laboradors que participaven en les activitats del Museu des de l'època de Pascual s'afegeix, sobtadament, un nombrós grup de col·laboradors que pretenen desenvolupar els seus estudis sobre l'arqueologia i la història comarcals: R. Bañó, J. Torró, J. Juan Moltó, J. Ll. Pascual, J. Trelis, J. Vicens, F. Cerdá, C. Reig i J. E. Aura.

La nova direcció actua sobre l'organització interna dels fons i arxius documentals que el Museu ha anat acumulant (Segura-Cortell: 1984). S'actualitzen les fitxes de registre i s'inicia la publicació de catàlegs monogràfics (Rubio: 1987 i 1988). El treball diari en el vell despatx-biblioteca-magatzem-laboratori acabarà posant en evidència que l'afluència dels nous col·laboradors satura les limitades instal·lacions del Museu. A pesar de les successives ampliacions i la incorporació de nous espais, iniciades pel mateix Visado, es fa necessari innovar el seu projecte museogràfic i, sobretot, redefinir el perfil de la institució i la seua organització interna, a partir de la trajectòria recorreguda i la projecció que es pretenga aconseguir. L'edició del volum commemoratiu del centenari del descobriment de les Llometes incideix també en la percepció del final d'una etapa (DD.AA.: 1984).

DISTRIBUCIÓ DELS PRINCIPALS JACIMENTS DESCOBERTS, PROSPECTATS I EXCAVATS ENTRE 1940 I 1982

1. El calvari (Bocairent)	20. L'altet de les Carrasques (Alcoi)
2. La coveta Emparetà (Bocairent)	21. El mas d'en Miró (Alcoi)
3. La cova de la Sarsa (Bocairent)	22. L'abric de la Falaguera (Alcoi)
4. La cova de Bolumini (Alfafara)	23. L'abric de la Boira, la cova del Conill, la cova de la Figuereta, l'abric del Pastor (Alcoi)
5. La cova Beneito (Muro de l'Alcoi)	24. Les Llometes (Alcoi)
6. La cova Negra (Gaianes)	25. L'Horta Major-Caseta Català (Alcoi)
7. El barranc de Carbonera (Beniatjar)	26. El Castellar (Alcoi)
8. La cova de l'Or (Beniarrés)	27. El cau de les Raboses (Alcoi)
9. Benàmer (Muro de l'Alcoi)	28. La Serreta (Alcoi-Cocentaina-Penàguila)
10. La penya Roja de Catamarruc (Planes de la Baronia)	29. El mas Blanc (Penàguila)
11. La cova d'en Pardo (Planes de la Baronia)	30. El mas d'Is-El bancal de la Corona (Penàguila)
12. El Xarpolar (Planes de la Baronia-Vall de Gallinera-Vall d'Alcalà)	31. El Puig (Alcoi)
13. El castell d'Alcalà (Vall de Gallinera)	32. La cova de la Pastora (Alcoi)
14. La Foradà (Vall d'Alcalà-Vall de Gallinera)	33. El Salt (Penàguila)
15. El castell de Gallinera (Vall de Gallinera)	34. L'avenc Simarro (Ibi)
16. El castell de Fornà (L'Adsubia)	35. L'avenc del pinaret del mas Nou (Alcoi)
17. El tossal de la Roca (Vall d'Alcalà)	36. La cova Foradà (Alcoi)
18. Les Jovades (Cocentaina)	37. La Sarga (Alcoi)
19. El Sampo (Cocentaina)	

3.4. REPENSANT UN MUSEU (1984-1999)

En l'epígraf anterior no s'ha fet menció, intencionadament, de la creació en 1982 del Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics (CAEHA), que coincideix precisament amb la declaració com a Bé d'Interés Cultural (BIC) del centre històric d'Alcoi (BOE del 15-12-1982) i l'aprovació del vigent Estatut d'Autonomia (Llei Orgànica 5/1982), en què s'estableix que la Generalitat Valenciana és la que té les competències sobre el patrimoni arqueològic. Amb posterioritat a aquest text, es publica la Llei del Patrimoni Històric Espanyol (Llei 16/85), d'àmbit estatal, i, més recentment, la Llei del Patrimoni Cultural Valencià (Llei 4/98).

En el seu conjunt, aquests desenvolupaments jurídics poden ser considerats l'expressió del nou estat constitucional articulat en regions i nacionalitats, que en algun cas són *històriques* i en altres no, amb la qual cosa es desatenen els continguts propis del terme. En qualsevol cas, però, es revalora l'estudi del passat com a element de cohesió social i, en algun cas, fonament de les seues respectives identitats. En definitiva, es *prioritzen* subtilment aquells escenaris d'investigació que, a més de complir paràmetres d'interés científic, incorporen una rendibilitat política i una projecció social en l'àmbit local i regional (González Morales: 1992).

Aquesta nova percepció del passat, mostrat i acostat bàsicament a través de la seua expressió patrimonial, pot ser considerada un reflex i una conseqüència d'una creixent demanda social en què es combina un indubtable interès pel passat, per la història, i la incorporació progressiva de formats de transmissió de coneixements que es consideren més participatius i dinàmics. En aquesta espiral ascendent, que no ens atrevim a avaluar, cal situar l'anomenada revaloració d'alguns *monuments*, les brillants exposicions, l'edició de suports multimèdia, la realització de tallers d'arqueologia experimental o la construcció de macroparcs d'oci. Juntament a aquesta creixent tendència que pretén aproximar el passat, es produeix, potser també com a reflex i conseqüència dels canvis socials, l'afluència d'un

LES SALES
DEL MUSEU
D'ALCOI A LA
PRIMERIA DE
1980

EXCURSIÓ
DEL CAEHA
AL CASTELL
DE BARXELL
(ALCOI)

COLUMNA
DE MOSTRATGE
PER A L'ESTUDI
DEL POL·LEN
PREHISTÒRIC
ENGLOBAT
ALS SEDIMENTS
DEL SALT

nombrós grup de titulats en vies de professionalització, l'eclosió del qual al llarg de la dècada dels vuitanta és producte de les transformacions sociològiques i polítiques que la societat espanyola havia viscut en aquestes dècades.

La fundació del CAEHA pot inserir-se en aquestes transformacions i en la mateixa realitat local, que té en el Museu Arqueològic l'únic referent institucional. La seua activitat al llarg dels anys vuitanta va impulsar una important reflexió sobre l'arqueologia i la història per mitjà de les Jornades d'Història Alcoiana, la realització de diversos congressos, com els de *L'Eneolític al País Valencià* o el primer dedicat a l'*Arqueologia Industrial*, i també diferents exposicions: *150 Anys de Premsa a Alcoi*, *Torres i Castells...* Des d'aquesta curta, però densa trajectòria, el CAEHA va manifestar que l'efecte del creixent despoblament del centre històric i de les actuacions urbanístiques que van precedir aquest procés, estava afectant l'existència d'aquest conjunt patrimonial protegit. La veritat és que ni des de l'àmbit local ni des de l'autonòmic va haver-hi la voluntat de desenvolupar-ne una planificació d'acord amb els nivells de protecció atorgats, i només en els últims anys s'hi van tornar a planificar actuacions que, en qualsevol cas, exigeixen la creació d'una unitat municipal de conservació del patrimoni i l'execució d'un pla específic d'intervencions.

En aquest context, el Museu no té capacitat real per a afrontar ni aquesta ni les noves demandes socials que s'han descrit en paràgrafs anteriors. En un moment en què es produeix una bona part de les transferències de l'estat a la Generalitat Valenciana, no disposa de les competències efectives que li permeten fer el seguiment de les actuacions que s'han de realitzar al nucli històric, mentre no es desenvolupa un pla específic per al conjunt historicoartístic ni s'incorporen al PGOU normes subsidiàries. Ni tan sols serà reconegut com a Museu Arqueològic per la Generalitat Valenciana fins a 1994, a pesar que des de 1962 és Monument Historicoartístic, tant l'edifici com les col·leccions que conté. En definitiva, necessita noves instal·lacions i horitzons; per això, de fet tanca les seues portes en 1985 i es disposa a afrontar una nova transició, després de la dimissió del seu director en 1989.

L'assumpció per part de la Generalitat Valenciana de les competències referides al Patrimoni, en el seu sentit més ampli, coincideix també amb aquesta etapa de reassentament del Museu d'Alcoi. Les iniciatives desplegades des de la Direcció General de Patrimoni Artístic de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència pretenen articular procediments de gestió més eficaços que deriven en un major control sobre l'estudi, la conservació i la difusió del patrimoni cultural valencià. Així, per exemple, els reglaments que ordenen l'activitat arqueològica, el reconeixement de museus i col·leccions museogràfiques, la posada en marxa de diferents línies d'ajudes o la creació del Servei Valencià d'Inventaris. Formalment, hi ha un nou marc per a la gestió del patrimoni i la relació entre les institucions, però no així la convicció, ni política ni econòmica, per a desenvolupar-ho. Com en tants altres temes de l'àmbit cultural, hi ha coincidències bàsiques a l'hora de diagnosticar la situació del patrimoni històric i arqueològic, les seues principals mancances o l'interés per avançar en la co-responsabilitat institucional de les entitats implicades en els seus respectius àmbits local, comarcal i autonòmic. No obstant això, persisteix la política de *subsistència* que satel·litza esforços i que en cada cas intenta delimitar i preservar el seu espai.

La intervenció sobre l'antic edifici de la Casa de la Vila havia d'atorgar al Museu una funcionalitat d'acord amb les necessitats i objectius de la seua situació. No tenia sentit mantenir una instal·lació asimètricament distribuïda entre unes sales d'exposició de format quasi noucentista i un magatzem col·lapsat. Es necessitaven espais adequats per a la gestió, l'estudi, la restauració i la conservació d'un important fons documental que excedia el merament arqueològic: manuscrits, diaris d'excavacions, fitxers de jaciments, planimetries, arxiu fotogràfic, biblioteca, etc. A pesar d'algunes mancances de partida, que estan augmentant amb el temps i que estan imposades, principalment, per les limitacions de l'edifici, les seues instal·lacions actuals van representar un canvi qualitatiu innegable. Sobre aquesta nova plataforma, es revitalitzen alguns dels antics projectes del Museu, com la nova etapa de tre-

balls a la Serreta, ara sota la direcció d'E. Llobregat i en col·laboració amb el Museu Arqueològic Provincial Alacant, projecte que coordina actualment M. Olcina.

La posada en marxa d'una línia de publicacions, que servira doblement per a projectar la investigació comarcal i per a nodrir la biblioteca pròpia mitjançant l'intercanvi amb altres publicacions periòdiques, va poder ser una realitat en 1992 amb l'edició del primer volum de la revista *Recerques del Museu d'Alcoi*. Coincideix amb aquest moment la redacció dels primers projectes d'intervenció arqueològica, sense que en cap cas arriben a realitzar-se, lligats a les actuacions urbanístiques al centre històric i la realització d'alguna excavació urbana concreta, sense que s'aconsegueixca consolidar una línia de treball.

A principis dels noranta, i després de la inauguració del nou projecte museogràfic (cf. Segura Martí, en aquest mateix volum), el Museu d'Alcoi torna a ser el centre logístic

dels principals projectes d'investigació arqueològica desenvolupats en aquestes comarques, per mitjà de la col·laboració establida amb els equips que des de diferents universitats es desplacen a l'àrea d'influència d'aquest Museu. Aquest serà el cas de projectes com el desenvolupat per C. Cacho al tossal de la Roca; el de la cova Beneito, dirigit per G. Iturbe i E. Cortell; el del Salt, coordinat des de la Universitat de La Laguna per B. Galván; el del poblat de l'edat del bronze del mas del Corral, dirigit per J. Trelis; o els de Niuat i les prospeccions sistemàtiques de la vall del riu Alcoi desenvolupats per J. Bernabeu, que posteriorment ampliaran la seua àrea d'estudi a la vall del Barxell-Polop, la vall d'Alcalà i de Gallinera, amb la incorporació de M. C. Barton, J. E. Aura, T. Orozco i O. García, i l'excavació de nous jaciments, com el mas d'Is, l'abric de la Falaguera o la cova de Santa Maira. De nou, són les universitats de València i Alacant les que per la seua tra-

LA VALL DEL
BARXELL-POLOP,
UNA DE LES ÀREES
PROSPECTADES
SISTEMÀTICAMENT
EN ELS
ÚLTIMS ANYS

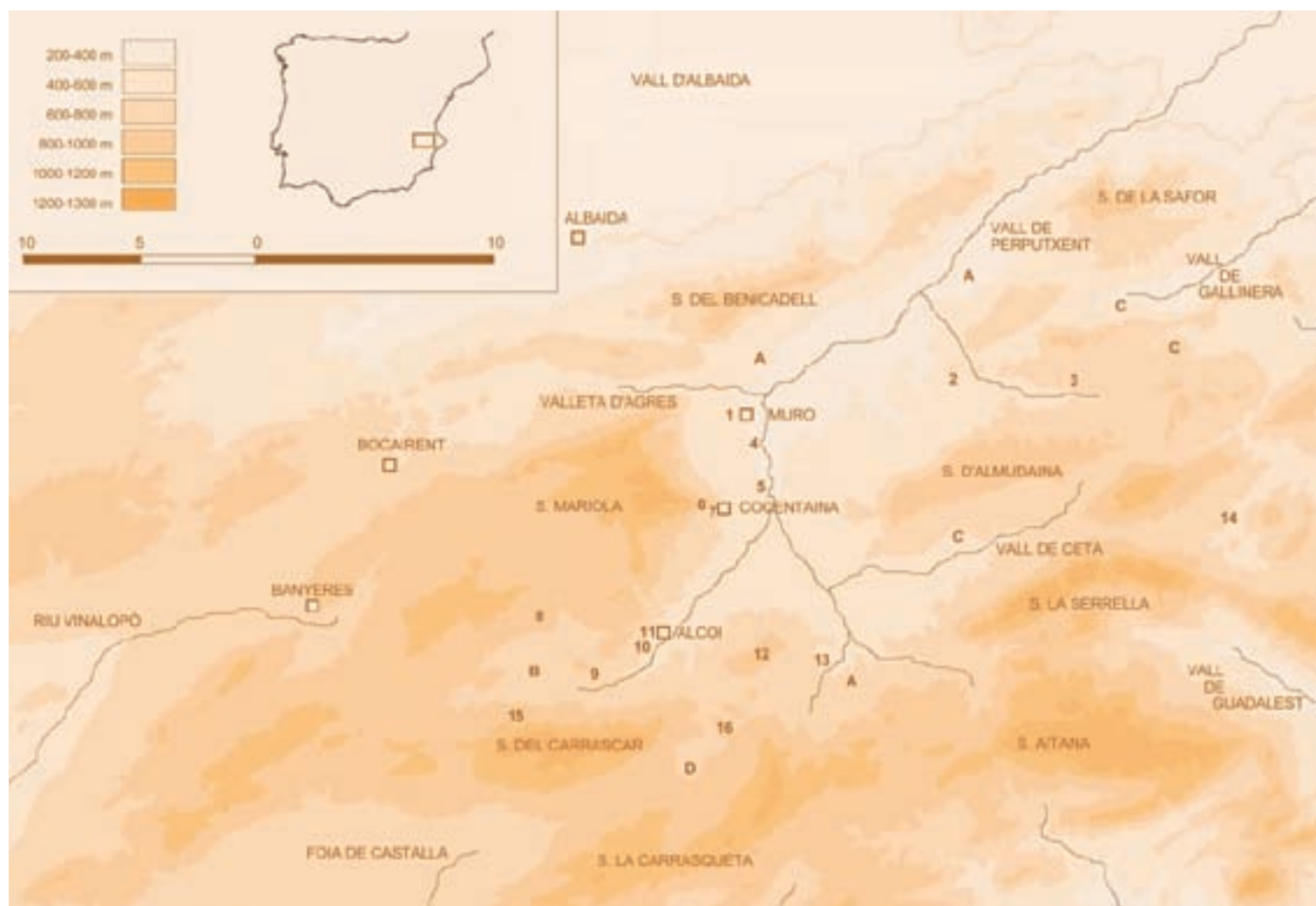
TREBALLS A LA
NECRÒPOLIS IBÈRICA DE
LA SERRETA
DURANT LA DÈCADA
DELS ANYS NORANTA

EXCAVACIONS
A LA COVA DE
SANTA MAIRA
(CASTELL DE CASTELLS)

jectòria hi mantenen una relació més estreta i les que, en definitiva, aportaran els titulats que pel seu perfil investigador esdevenen nous col·laboradors del museu: Oretó García, Ignasi Grau o Sara Moltó s'afegeixen a una llista que, afortunadament, roman oberta.

A partir de 1995, coincidint amb el cinquanté aniversari de la fundació del Museu d'Alcoi, comença a configurar-se la necessitat de desenvolupar un projecte com el que el lector té ara a les mans: una anàlisi de la trajectòria recorreguda per l'arqueologia i pel Museu, des de dins i des de fora, dels jaciments vinculats al Museu i dels seus fons. Per a això, ens hem servit de la capacitat de convocatòria que entre els nostres companys de professió continua mantenint aquesta institució, hem sol·licitat la col·laboració d'una llarga llista d'autors als quals hem de manifestar el nostre agraïment, ja que, en definitiva, les seues investigacions han sigut i són les que atorguen a aquestes comarques la qualitat de ser un dels espais arqueològics més ben coneguts i més visitats en el panorama de l'arqueologia valenciana.

DISTRIBUCIÓ DE
LES PRINCIPALS
INTERVENCIIONS
ARQUEOLÒGIQUES
AUTORITZADES
PER LA GENERALITAT
VALENCIANA EN
L'ETAPA 1983-1999

1. Fontanelles (Muro de l'Alcoi)
 2. El castell de Planes (Planes de la Baronia)
 3. El tossal de la Roca (Vall d'Alcalà)
 4. Niuet (Alqueria d'Asnar)
 5. Les Jovades (Cocentaina)
 6. El castell de Cocentaina (Cocentaina)
 7. Actuacions urbanes a Cocentaina
 8. El mas del Corral (Alcoi)
 9. El Salt (Alcoi)
 10. Arqueologia Industrial, riu Barxell (Alcoi)
 11. Actuacions urbanes a Alcoi
 12. La Serreta (Alcoi-Cocentaina-Penàguila)
 13. El bancal de la Corona-El mas d'Is (Penàguila)
 14. La cova de Santa Maira (Castell de Castells)
 15. L'abric de la Falaguera (Alcoi)
 16. El Puig (Alcoi).
- A. Prospeccions Alcoià-Comtat, 1987-1991
B. Prospeccions Barxell-Polop, 1991
C. Prospeccions valls de Gallinera, Alcalà i Ceta, 1992
D. Prospeccions en la Canal (Alcoi-Xixona), 1999.

4. UNA ARQUEOLOGIA COMARCAL: UN BALANÇ

Hi ha poques comarques on es concentre una *tradició* arqueològica semblant a la que ací hem intentat descriure. Més enllà de qualsevol valoració apologètica, convé començar a meditar-ne els resultats, potser no tant per a corregir l'irremeiable, ja que el camí, per a mal o per a bé, ja s'ha recorregut, sinó per a intentar extraure algunes conseqüències sobre el realitzat.

En pàgines anteriors hem afirmat que no podem pretendre que un museu municipal ocupe un lloc destacat en la història de l'arqueologia, per la seua aportació teòrica o per la novetat dels procediments emprats. Independentment que el puntual i primerenc ús d'algunes tècniques, com les datacions radiomètriques o les anàlisis paleocarpològiques, pogueren matisar alguna d'aquestes valoracions, podem avaluar allò que s'ha realitzat en l'àmbit de la investigació des de dues perspectives que són analítiques, però sobretot descriptives.

Durant bona part dels 115 anys d'activitat arqueològica, la recuperació d'objectes, de seqüències arqueològiques i de coneixements, s'ha produït, al cap i a la fi, de mane-

ra acumulativa, amb certs tocs d'espontaneïtat fins i tot en els primers moments. A pesar de l'interés col·leccionista inicial, no s'adverteix en cap moment un afany per reomplir amb objectes i amb jaciments aquells buits més mal documentats de la seqüència arqueològica comarcal. En l'extrem oposat, només es pot parlar de comptades actuacions de llarg desenvolupament, amb una perspectiva que excedeix la intervenció puntual. Possiblement, l'excavació de la Serreta i, per extensió, l'estudi de la cultura ibèrica, constitueixen el projecte central que el Museu ha mantingut al llarg de la seua trajectòria. Al seu costat, altres iniciatives han aconseguit una certa continuïtat en el temps. L'estudi del primer neolític se situa molt prop de l'anterior, a través de la vinculació estreta amb jaciments com la cova de l'Or, la cova de la Sarsa i la cova d'en Pardo. També la investigació sobre l'edat del bronze s'ha mantingut al llarg d'aquests anys, de la qual es poden citar els treballs desenvolupats en diferents èpoques a la mola d'Agres, el mas de Menente, la Mola Alta de Serelles, l'Ull del Moro, el mas d'en Miró o el mas del Corral. Aquestes tres línies de treball remetent al seu fundador, cosa que en certa manera és significatiu.

Juntament amb aquesta qualitat acumulativa, l'arqueologia local ha tingut capacitat per a fer el pas del particular al general, del cas domèstic al procés en què s'integra. Per a avançar en aquesta perspectiva, ha participat en la majoria de projectes que estaven al seu abast, als quals ha aportat la possibilitat de comprendre el procés general a partir del seu escenari comarcal. En aquest sentit, s'ha beneficiat d'una bona part de les mirades plantejades des de l'arqueologia valenciana en aquests últims anys, adreçades a la investigació de la formació i conservació dels jaciments, a les relacions dels humans amb un medi ecològic canviant, a les diferents formes de gestió, apropiació i intercanvi, a les característiques funcionals dels jaciments i les seues relacions estructurals, als continguts simbòlics i socials del registre arqueològic o, fins i tot, a la informació desarticulada, però rellevant, que representen les col·leccions arqueològiques superficials.

Aquesta investigació és la que el Museu intenta projectar en les seues diferents expressions: les sales d'exposició permanent, les exposicions monogràfiques, els tallers d'arqueologia experimental o la línia de publicacions. El seu missatge comú és clar: l'arqueologia pot acostar-nos al nostre

EL MUSEU FORA
DEL MUSEU:
LES PINTURES RUPESTRES
DE LA SARGA, DECLARADES
PATRIMONI DE LA
HUMANITAT AMB UNA
REFERÈNCIA EXPLÍCITA

passat comú i col·lectiu, però la seua expressió material és fràgil i sobretot limitada. Independentment del grau de valoració patrimonial que conté cada objecte, més enllà de la seua senzillesa o de la seua abstracta complexitat, cada acció humana sobre el paisatge i la seua evidència material registra continguts, posseeix informació rellevant sobre les societats del passat.

Al llarg de més de cinquanta anys, el Museu d'Alcoi s'ha ocupat de la investigació, la documentació i la recuperació d'una part d'aquests testimonis materials; de vegades, ha sobrepassat l'àmbit municipal i, en d'altres, ha desatés el més pròxim. En certa manera, s'ha actuat com un museu comarcal, sense ser-ho, i s'ha propiciat l'obtenció d'un volum de dades significatives sobre les societats que van habitar la vall del riu Alcoi. Potser convé ara començar a valorar quina ha de ser la futura gestió d'aquest fons patrimonial, la seua projecció social i el seu ús en l'àmbit local i comarcal, i integrar-lo no solament com un valor puntual sinó com una eina de planificació i desenvolupament, compatible amb la seua investigació i conservació.

TALLER
D'ARQUEOLOGIA
EXPERIMENTAL
ORGANITZAT EN
COL·LABORACIÓ AMB EL
CEP DE L'ALCOIÀ-COMTAT
I LA CAJA DE AHORROS
DEL MEDITERRÁNEO

LA GESTIÓ DEL
PATRIMONI HA DE
CONVERTIR-SE EN
UNA VARIABLE DE LA
PLANIFICACIÓ, PERÒ
N'HA DE GARANTIR
L'ESTUDI I
LA CONSERVACIÓ.
LA CAVA D'AGRES
(SERRA DE MARIOLA)

APÈNDIX D'INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES

Abreviatures

ACP·····Alcoi, Cocentaina, Penàguila
PGA·····Planes, Vall de Gallinera i Vall d'Alcalà

PM·····Paleolític mitjà
PS·····Paleolític superior
EP-M···Epipaleolític-Mesolític
N-I·····Neolític I
N-II·····Neolític II
EN·····Eneolític
EB·····Edat del bronze
CI·····Cultura Ibèrica
R·····Romanització
RT·····Tardorromà
MA·····Medieval Andalusí
MC·····Medieval Cristià
EM-C···Edat Moderna-Contemporània

1·······Excavació ordinària
2·······Excavació de salvament
3·······Estudi d'art rupestre
4·······Prospecció sistemàtica i seguiments
5·······Descobriment i recollida de materials
6·······Tancament / neteja de jaciments
7·······Depòsit de materials

MNCN·Museu Nacional de Ciències Naturals de Madrid
MAMA·Museu Arqueològic Municipal d'Alcoi
MPV···Museu de Prehistòria de València
MAPA·Museu Arqueològic Provincial d'Alacant
CMB···Col·lecció Mario Brotóns
MAN···Museu Arqueològic Nacional

Any	Jaciment	Municipi	Edat	Actuació	Director - Excavador	Depòsit materials
1884	Les Llometes	Alcoi	EN	2	Vilaplana Julià	MAMA-MNCN
1910	El Puig	Alcoi	EB - CI	5	Vilaplana Julià	MAMA
1917	La Serreta	ACP	CI	5	Vicedo - Visedo	MAMA
1917	El Cabeçó de Mariola	Alfafara-Bocairent	EB - CI	5	Visedo Moltó	MAMA
1918	La Serreta	ACP	CI	5	Visedo Moltó	MAMA
1919	La Mola	Agres	EB	5	Visedo Moltó	MAMA
1920	L'Ull del Moro	Alcoi	EB	5	Visedo Moltó	MAMA
1920	La Serreta	ACP	CI	1	Visedo Moltó	MAMA
1921	La Serreta	ACP	CI	1	Visedo Moltó	MAMA
1922	La Serreta	ACP	CI	1	Visedo Moltó	MAMA
1923	La Serreta	ACP	CI	1	Visedo Moltó	MAMA
1923	El Xarpolar	PGA	CI	5	Ponsell Cortés	MPV
1924	La Serreta	ACP	CI	1	Visedo Moltó	MAMA
1924	Parroquia Sta. Maria	Alcoi	EM-C	5	Vicedo Sanfelipe ?	MAMA
1925	La Serreta	ACP	CI	1	Visedo Moltó	MAMA
1925	El mas de Menente	Alcoi	EB	1	Ponsell Cortés	MPV
1925	La Mola Alta de Serelles	Alcoi	EB	1	Botella - Gisbert - Reig	MPV
1926	La cova de la Sarsa	Bocairent	N-I	5	Ponsell Cortés	MPV
1926	El Rebolcat	Alcoi	EB	5	Visedo Moltó	MAMA
1926	La Mola Alta de Serelles	Alcoi	EB	1	Botella - Gisbert - Reig	MPV
1927	La Mola Alta de Serelles	Alcoi	EB	1	Botella - Gisbert - Reig	MPV
1927	La Serreta	ACP	CI	5	Visedo Moltó	MAMA
1928	La Mola Alta de Serelles	Alcoi	EB	1	Botella - Gisbert - Reig	MPV
1928	La cova de la Sarsa	Bocairent	N-I	1	Ponsell Cortés	MPV
1928	La Creu	Cocentaina	R	5	Visedo Moltó	MAMA
1928	L'Horta Major	Alcoi	R	5	Visedo - Ponsell	MAMA
1928	La penya Roja	Quatretondeta	N-I	5	Pericot - Ponsell	MPV
1928	Collado del Surdo	Balones	CI	5	Ponsell Cortés	MPV
1929	L'Horta Major	Alcoi	R	5	Visedo Moltó	MAMA
1930	El Baradello	Alcoi	Ind	5	Gisbert Botella	MAMA
1931	La cova de la Sarsa	Bocairent	N-I	1	Ponsell Cortés	MPV
1932	La cova de la Sarsa	Bocairent	N-I	1	Ponsell Cortés	MPV
1933	L'Horta Major	Alcoi	R	5	Visedo Moltó	MAMA
1934	La cova de la Pastora	Alcoi	EN	5	Pascual Pérez	MPV
1935	La cova de la Sarsa	Bocairent	N-I	1	Ponsell Cortés	MPV
1935	L'Ull del Moro	Alcoi	EB	5	Visedo Moltó	MAMA
1936	El barranc del Cint	Alcoi	EB	5	Pascual Pérez	MAMA
1939	La cova de la Pastora	Alcoi	EN	5	Pascual Pérez	MPV
1939	La cova de la Sarsa	Bocairent	N-I	1	Ponsell Cortés	MPV

1940	La cova de la Pastora	Alcoi	EN	5	Pascual Pérez	MPV
1944	La cova de la Pastora	Alcoi	EN	1	Pascual - Alcacer	MPV
1944	El mas d'Is	Penàguila	N-I - N-II	1	Barrachina - Visado	MPV
1945	La coveta Emparetà	Bocairent	N-I - N-II	5	Visado Moltó	MAMA
1946	La cova de la Pastora	Alcoi	EN	1	Pascual - Alcacer	MPV
1949	La Serreta	ACP	CI	1	Visado Moltó	MAMA
1950	La Serreta	ACP	CI	1	Visado Moltó	MAMA
1950	La cova de la Pastora	Alcoi	EN	1	Pascual - Alcacer	MPV
1951	La Sarga	Alcoi	N-I - EB	5	Brotos - García - Pastor	
1951	La cova Foradà	Alcoi	EN - EB	5	Brotos - García - Pastor	MAMA
1951	L'abric del Pastor	Alcoi	PM	5	Brotos - García - Pastor	CMB
1951	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	5	Pascual Pérez	MAMA
1951	La Serreta	ACP	CI	1	Visado Moltó	MAMA
1952	La Serreta	ACP	CI	1	Visado Moltó	MAMA
1952	El mas Blanc	Penàguila	R	2	Visado - Pascual - Faus	MAMA
1952	L'avenc Simarro	Ibi	EB	5	C Excur Alcoi	MAMA
1952	El cau de les Raboses	Alcoi	EB	5	C Excur Alcoi	MAMA
1952	El cau de les Raboses	Alcoi	EB	5	Brotos - Pastor - Faus	MAMA
1952	El Salt	Penàguila	N-I - EB	5	Borrell	
1952	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	5	Visado Moltó	MAMA
1952	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	5	Visado Moltó	MAMA
1953	La Serreta	ACP	CI	1	Visado Moltó	MAMA
1953	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	5	Visado - Pascual	MAMA
1953	L'abric del Pastor	Alcoi	PM	5	Brotos Jordà	CMB
1953	L'Alberri	Cocentaina	CI	5	Faus Cardona	MAMA
1953	El pinaret del Mas Nou	Alcoi	EB	5	Brotos - Faus	MAMA
1954	La Serreta	ACP	CI	1	Visado Moltó	MAMA
1954	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	5	Pascual Pérez	MAMA
1954	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	1	Fletcher - San Valero - Visado	MPV
1954	La carretera del Molinar	Alcoi	PAL	5	Visado Moltó	MAMA
1954	L'altet de les Carrasques	Alcoi	CI	5	Faus Cardona	MAMA
1954	La cova Bolumini	Alfafara	EN - EB	5	Pascual - Molina	MAMA
1955	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	5	Pascual Pérez	MAMA
1955	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	1	San Valero - Pascual	MPV
1955	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	5	Visado Moltó	MAMA
1955	La Serreta	ACP	CI	1	Visado Moltó	MAMA
1956	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	1	San Valero - Pascual	MPV
1956	La Serreta	ACP	CI	1	Pascual - Visado	MAMA
1956	La cova del Conill	Alcoi	EN	5	Faus - Molina	MAMA
1957	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	1	San Valero - Pascual	MPV
1957	La vall riu Serpis	Alcoi - Vilallonga		4	Pascual Pérez	MAMA
1957	Les Llometes	Alcoi	EN	2	Pascual Pérez	MAMA
1958	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	1	San Valero - Pascual	MPV
1959	La Serreta	ACP	CI	5	Pascual Pérez	MAMA
1959	El Salt	Alcoi	PM	5	Faus Cardona	MAMA
1960	El Salt	Alcoi	PM	1	Martín - Pascual	MAMA
1961	El Salt	Alcoi	PM	1	Martín - Pascual	MAMA
1962	El Salt	Alcoi	PM	5	Ponsell Cortés	MAMA
1964	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Tarradell - Pascual	MAMA
1965	La cova d'en Pardo	Planes de la Baronia	N-I - N-II - EN	1	Tarradell - Llobregat - Pascual	MAMA
1965	El Xarpolar	PGA	CI	1	Tarradell - Llobregat - Pascual	MAMA
1965	L'abric de la Figuereta	Alcoi	EN - EB - R	5	Seguí - C Excur Alcoi	MAMA
1966	L'abric de la Boira	Alcoi	EN - EB	5	Seguí - C Excur Alcoi	MAMA
1966	L'abric del Pastor	Alcoi	PM	5	Seguí - C Excur Alcoi	MAMA
1966	La cova del Conill	Alcoi	EN	5	Seguí - C Excur Alcoi	MAMA
1967	El Castellar	Alcoi	MA	2	Faus Cardona	MAMA
1967	La cova Bolumini	Alfafara	EN - EB	5	Pascual - C Excur Alcoi	MAMA
1967	La cova de l'Or	Beniarres	N-I	5	Seguí - C Excur Alcoi	MAMA

HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ (Alcoi 1884-1999)

1968	El mas d'en Miró	Alcoi	EB	1	Tarradell - Llobregat - Pascual	MAMA
1968	La Serreta	ACP	CI	1	Tarradell - Llobregat - Pascual	MAMA
1968	El Castellar	Alcoi	MA	2	Faus Cardona	MAMA
1968	La cova de l'Or	Beniarrés	N-I	5	Seguí - C Excur Alcoi	MAMA
1969	La Serreta	ACP	CI	1	Pascual Pérez	MAMA
1969	El Castellar	Alcoi	MA	2	Faus Cardona	MAMA
1970	La coveta Emparetà	Bocairent	N-I - N-II	1	Asquerino Fernández	MAN
1970	El Castellar	Alcoi	MA	2	Faus Cardona	MAMA
1970	El tossal de la Roca	Vall d'Alcalà	PS - EP-M	5	Faus - Cortell	MAMA
1970	El mas de la Cova	Onil	EB	5	C Excur Alcoi	MAMA
1971	La coveta Emparetà	Bocairent	N-I - N-II	1	Asquerino Fernández	MAN
1971	La penya Roja	Planes de la Baronia	N-I	5	Faus	MAMA
1971	La penya Roja	Planes de la Baronia	N-I	1	Asquerino Fernández	MAMA
1972	La cova de la Sarsa	Bocairent	N-I	1	Asquerino Fernández	MAN
1972	La Sarga	Alcoi	N-I - EB	3	Beltrán - Pascual	
1972	El Salt	Penàguila	N-I - EB	3	Beltrán - Pascual	
1972	El Calvari	Bocairent	N-I - EB	3	Beltrán - Pascual	
1973	La cova de la Sarsa	Bocairent	N-I	1	Asquerino Fernández	MAN
1974	La cova de la Sarsa	Bocairent	N-I	1	Asquerino Fernández	MAN
1974	El Castellar	Alcoi	MA	5	Bazzana - Guichard	MAMA
1974	La cova Beneito	Muro de l'Alcoi	PM - PS	5	Cortell Pérez	MPA
1975	La cova de l'Or	Beniarrés	N-I	1	Pascual - Martí	MPV
1975	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Pascual Pérez	MAMA
1976	El tossal de la Roca	Vall d'Alcalà	PS - EP-M	1	Asquerino Fernández	MAMA
1976	C. Català - L'Horta Major	Alcoi	CI - R	2	Faus - Segura	MAMA
1976	Cova Negra	Gaïanes	EP-M - N-I	5	Cortell Pérez	MAMA
1978	El tossal de la Roca	Vall d'Alcalà	PS - EP-M	1	Asquerino Fernández	MPA
1978	Les Jovades	Cocentina	N-II	2	Llobregat - Rubio	MPA-MAMA
1980	El Sampo	Cocentina	MA	2	Rubio Gomis	MPA
1980	El barranc de Carbonera	Beniatjar	N-I - EB	3	Hernández - Segura	
1981	Benamer	Muro de l'Alcoi	MA	2	Rubio Gomis	MAMA
1981	Castells Vall de Gallinera	Gallinera - L'Adsubia	MA - MC	4	Rubio - Segura	MPA
1981	El barranc de les Coves	Alcoi	N-I - EB	5	López, Gisbert, Peidro, Bañó	MAMA
1981	L'abric de la Falaguera	Alcoi	EP-M - EB	2	Rubio Gomis	MAMA
1982	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Rubio Gomis	MAMA
1982	L'abric de la Falaguera	Alcoi	EP-M - EB	2	Rubio Gomis	MAMA
1982	El Sampo	Cocentina	MA	2	Rubio Gomis	MPA
1983	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Rubio Gomis	MAMA
1983	El castell d'Alcalà	Vall de Gallinera	MA	1	Rubio Gomis	MPA
1984	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Rubio Gomis	MAMA
1985	El mas del Corral	Alcoi	EB	1	Trelis Martí	MAMA
1985	La Serreta	ACP	CI	6	Llobregat Conesa	MAMA
1985	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Rubio Gomis	MAMA
1986	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1986	La Serreta	ACP	CI	6	Llobregat Conesa	MAMA
1986	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Rubio Gomis	MAMA
1987	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1987	Niuet	L'Alqueria d'Asnar	N-II	1	Bernabeu - Pascual	MAMA
1987	Les Jovades	Cocentina	N-II	2	Pascual - Guitart	MPA
1987	El mas del Corral	Alcoi	EB	1	Trelis Martí	MAMA
1987	La Serreta	ACP	CI	1	Llobregat Conesa	MAMA
1987	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Rubio Gomis	MAMA
1988	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1988	Niuet	L'Alqueria d'Asnar	N-II	1	Bernabeu - Pascual	MAMA
1988	Les Jovades	Cocentina	N-II	2	Orozco	MPA
1988	La Serreta	ACP	CI	1	Llobregat Conesa	MAMA
1988	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Rubio Gomis	MAMA
1989	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1989	El mas del Corral	Alcoi	EB	1	Trelis Martí	MAMA

1989	Niuet	L'Alqueria d'Asnar	N-II	1	Bernabeu - Pascual	MAMA
1989	Les Jovades	Cocentaina	N-II	2	Orozco	MPA
1989	La Serreta	ACP	CI	1	Llobregat Conesa	MAMA
1989	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Rubio Gomis	MAMA
1990	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1990	La cova de Sta. Maira	Castell de Castells	EP-M - N-II	1	Aura Tortosa	MAMA
1990	El mas del Corral	Alcoi	EB	1	Trelis- Vicens	MAMA
1990	La Serreta	ACP	CI	1	Llobregat Conesa	MAMA
1990	El Puig	Alcoi	EB - CI	1	Rubio Gomis	MAMA
1990	La torre de la Font Bona	Banyeres de Mariola	MC	2	Jover Maestre	MAMA
1990	Les Punes	Benifallim - Penàguila		4	Guitart - Pascual	MAMA
1990	La castell d'Almizra	Camp de Mirra	EB - MA - MC	7	Sebastián Fabuel	MAMA
1991	El mas de Moltó	Cocentaina		2	Doménech Faus	MAMA
1991	Margens Alts	Muro de l'Alcoi	N-II	2	Pascual Benito	MAMA
1991	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1991	La cova de Sta. Maira	Castell de Castells	EP-M - N-II	1	Aura Tortosa	MAMA
1991	El mas del Corral	Alcoi	EB	1	Trelis- Vicens	MAMA
1991	La vall de Barxell-Polop	Alcoi		4	Barton - Aura - Bernabeu	MAMA
1991	Les Punes	Benifallim - Penàguila		4	Bernabeu - Guitart - Pascual	MAMA
1991	La cova Pintà	Callosa d'en Sarrià		6	Robei	MAMA
1992	Gallinera, Alcalà i Ceta	Comtat - Marina Alta		4	Aura - Bernabeu - Barton	MAMA
1992	El barranc de les Calderes	Planes		4	Doménech Faus	MAMA
1992	La cova Fosca	La Vall d'Ebo	PS - N-I	2	López Mira	MAMA
1992	Fontanelles - St Antoni	Muro de l'Alcoi	R	2	Torregrosa Giménez	MAMA
1993	Estació FFCC	Muro de l'Alcoi	RT	5	García Puchol	MAMA
1993	Crta. Alcoi-Banyeres	Alcoi - Banyeres		4	Arnau - Ruiz	MAMA
1993	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1993	La cova de Sta. Maira	Castell de Castells	EP-M - N-II	1	Aura Tortosa	MAMA
1993	La Serreta	ACP	CI	1	Llobregat - Olcina - Juan	MAMA
1994	c/ Murillo	Alcoi	RT	2	García Puchol	MAMA
1994	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1994	La Serreta	ACP	CI	1	Llobregat - Olcina - Juan	MAMA
1994	Autovia Alcoi-Villena	Alcoi-Ibi		4	Melchor - Benedito	MAMA
1995	La Serreta	ACP	CI	1	Llobregat - Olcina - Juan	MAMA
1995	El Castell	Planes de la Baronia	MA - MC	1	Menéndez Fueyo	MA, A
1995	El Castell	Cocentaina	MA	2	Torregrosa Giménez	MAMA
1996	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1996	La cova de Sta. Maira	Castell de Castells	EP-M - N-II	1	Aura Tortosa	MAMA
1996	Gas. València-Alacant	Terme d'Alcoi		4	Ramos Molina	MPV-MPA
1997	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1997	La cova de Sta. Maira	Castell de Castells	EP-M - N-II	1	Aura Tortosa	MAMA
1997	El mas d'Is	Penàguila	N-I - N-II	1	Bernabeu - Orozco	MAMA
1997	La Serreta	ACP	CI	1	Olcina Doménech	MAMA
1998	El Salt	Alcoi	PM	1	Galván Santos	MAMA
1998	La cova de Sta. Maira	Castell de Castells	EP-M - N-II	1	Aura Tortosa	MAMA
1998	El mas d'Is	Penàguila	N-I - N-II	1	Bernabeu - Orozco	MAMA
1998	L'abric de la Falaguera	Alcoi	EP-M - EB	1	Aura - García	MAMA
1998	Les Jovades	Cocentaina	N-II	2	Doménech Faus	MPA
1998	Recinte medieval	Cocentaina	MC	2	Doménech Faus	MAMA
1998	Muralla i Torreta	Cocentaina	MC	2	Blanco Bullón	MAMA
1998	c/ St Blai - Carmen	Alcoi	EM-C	2	Moltó Gisbert	MAMA
1998	c/ St Tomàs - St Gregori	Alcoi	EM-C	2	Moltó Gisbert	MAMA
1998	Urban. Horta Major	Alcoi	EM-C	2	Moltó Gisbert	MAMA
1998	C.P. Horta Major	Alcoi	R	2	Moltó Gisbert	MAMA
1999	El mas d'Is	Penàguila	N-I - N-II	1	Bernabeu - Orozco	MAMA
1999	L'abric de la Falaguera	Alcoi	EP-M - EB	1	Aura - García	MAMA
1999	La cova de Sta. Maira	Castell de Castells	EP-M - N-II	1	Aura Tortosa	MAMA
1999	Riu Barxell	Alcoi	EM-C	1	Cerdà Pérez	MAMA
1999	c/ Góngora	Alcoi	R	2	Moltó Gisbert	MAMA
1999	La Sarga - La Canal	Alcoi - Xixona		4	Ortiz Gisbert	MAMA

